FR. KOVÁRNA

1+1=3

proti rozumu

a pro tvořivost

ŽIVÉ VĚTŘÍNY

PRŮLOM • PRAHA

6

FR. KOVÁRNA

JEDNA A JEDNA JSOU TŘI

ZA TVOŘIVOST A PROTI ROZUMU

PRŮLOM NAKLADATELSTVÍ PAVLA PROKOPA PRAHA

JARMILE

NĚKOLIK SLOV

Tato knížka vznikla z osobního impulsu. Vlastně jsem ji psal pouze pro sebe, abych pochopil to, co mi vadí na t. zv. inteligenci, abych si vysvětlil její omezenost schopnou vidět pouze v obrysech vlastních brýlí, vyměřených předsudkem tak zvaného názoru. Divil jsem se na příklad, proč je dospělý a rozumný člověk tak neschopen pochopit obraz, který vzbudí vzrušení v dítěti. Jak vysvětlit tak propastný rozdíl schopností poznávání u dítěte a dospělého rozumného člověka. Matka, která je prostou ženou venkovskou, přišla ke mně a dívá se na obraz nově pověšený na stěně. Tvary tu jsou silně deformovány, daleko vzdáleny od fotografické skutečnosti. Matka se chvíli dívá na obraz a pak řekne několik slov, které ukazují, že dovede obraz vnímat a cítit. Byl jsem tehdy překvapen, když jsem věděl, že celé masy tak zvané inteligence dovedou před takovými obrazy pouze nadávat. Do okamžiku, kdy matka několika slovy ukázala, že ji deformovaný, hranatý obraz vzrušil k vnímání, domníval jsem se, že snad existuje nad obecnou inteligencí, inteligence vyšší, kultivovaná, schopná chápat tyto nové formy. Co však teď? Hledal jsem nové příčiny a shledávám v této knize, že inteligence vlastně neexistuje, že jsou pouze intelektuálové

zhlouplí rozumem a lidé prostí, jimž je tvořivost a tvoření základem života. A mezi tyto prosté lidi počítám i ty, kteří se dovedli vymanit z nebezpečných osidel rozumu a tvorbou vrátit se k lidskému žití a vyžívání života. Není mezi nimi rozdílu. Umělec se jistě více podobá prostému člověku, který se vyžívá prací, než hloupému inteligentu, který spolykal spousty učeností, až zblbnul k dokonalému rozumu. Probírám tento problém ve svých kapitolách, ale už zde řeknu, že pokládám za smysl a základní kámen života tvořivost a tvůrčí touhu. Zasouvá-li se pramen tvořivosti, znásilňuje se a pokřivuje nejdůležitější lidská podstata; na štěstí ji však nelze odstranit. Už je to v životě tak a nejinak. Potlačované prvky, potlačovaná síla, se stahuje, sevřením stává se silnější a třebas až ve chvíli, kdy se prohlašuje její smrt, uchystá výbuch. Zasutý pramen vynutí si prostě cestu vlastním tlakem zmnoženou silou. Uvažoval jsem o těchto otázkách a výsledkem jsou tyto kapitoly. Opakuji zde, psal jsem je spíš pro sebe, ale hledat osobně odpověď na některé otázky je vlastně objektivnější, než přímá a úmyslná výprava za objektivností. Sám sobě člověk nelže nebo lže co nejméně a bez úmyslu. Že jsem je psal sám pro sebe, je snad jejich výhodou a snad právě proto mohou být i objektivnější. Nekladu si za cíl vybudovat soustavu,

říci definici, vždyť definice je vlastně rakev, kam se zavírá, co je mrtvé a co už nelze vzkřísit. Proto jsou ty kapitoly nesoustavné. Mluví a opakují leckde samozřejmosti, ale někdy samozřejmost je to, co nejméně chápeme, nač nutno upozorňovat příliš hlasitě. Budou se v nich hledat jistě sympatie a antipatie k některým názorům, souvislosti a závislosti, s pánem bohem. Chtěl jsem pouze hájit princip tvořivosti života, protože mimo tvořivost není života. Čtenář pozná, že pojem této tvořivosti podstatně rozšiřuji. Vím totiž, že mého otce, který byl posedlý touhou stavět, stavěl, kde mohl, a byl nejspokojenější, když byl v domě zedník, když se něco měnilo a předělávalo, vedla tvořivá touha, taková, jaká vedla mne, když jsem psal tyto kapitoly a jaká je v každém od dělníka až po umělce či filosofa. Není života mimo tvorbu. Tvoří se lopatou, sekyrou, myšlenkou, štětcem, slovem, polibkem. Jen tuto tvořivost hájím a vím, že jejím sokem je všechno to, co jí staví překážku. Rozum stejně jako dogma. Dogma rozumu jako dogma citu. Dokonce i tvorba minulá nedopřává místa tvorbě nové. A přec člověk musí tvořit, má-li žít; rozbíjí-li a ničí-li tehdy starou formu, která ve své žárlivosti nedopřává místa nové, to neničí, ale chystá místo a nutný prostor proudu nové tvořivosti. A pravda je vždycky na straně tvořivosti, nepravdivé je

vždycky to, co vládne v bezpečnosti forem, společenské výstavby, v myšlenkové soustavě. Protože jak se něco stalo formou, dostoupilo vrcholu, vládlo, už dotvořením přestalo být tvorbou, jest pouhým opakováním a v tomto bodě přirozeně nastal rozklad. Zdůrazňoval jsem zde tuto tvořivost a nic jiného.

Ještě se musím zmínit o výrazu. Snad řeknou mnozí, že mám zálibu v šťavnatých úslovích a pak že zkresluji a deformuji. Říkáte-li, že zkresluji, deformuji, v tom máte jistě pravdu. Deformuji, protože teprve deformace dává vyniknout základním tvarům, obrysům, struktuře a skutečnosti vůbec. Nedovedeme-li někdy nadsadit, nedovedeme ani pochopit. A co se té šťavnatosti slov týče, nuže prosím, ať se rozumná panenka zakryje vějířem cudnosti.

V Lysé nad Labem, prosinec 1928.

Fr. Kovárna.

KAPITOLA PRVNÍ

Člověk je tvor bez rozumu, schopný všech možných i nemožných hloupostí a pošetilostí, není-li mu rozum vštěpován a očkován už od mládí. Všimněme si na příklad dítěte, co nadělá zbytečných pohybů, co se naposkakuje na jedné noze, namává rukama. Jak by vypadalo, kdyby se nevychovalo k rozumu, který vede k úspornosti, šetrnosti a pohodlnosti, jíž má konečně každému zbýt co nejvíc nejen k trávení, ale k životu vůbec. Představa života se totiž poněkud pozměnila. Už civilisace nám dopřává co nejvíc klidu, dovoluje, abychom při velkých pohybech mohli klidně sedět na polštářích auta, na lavicích železničních vagonů, nemáme-li už místo v lůžkovém voze. Přenášíme prostě pohyb na civilisační vymoženosti, jež byly, jak se domníváme, stvořeny naším rozumem a sami zůstaneme sedět v oblažujícím klidu. Ty tam jsou doby, kdy se s představou života spojoval pohyb, vír a všechno stojící proti klidu. Dnes je životem klid zajištěný a zajišťovaný pohybem přenášeným mimo nás.

Klademe-li v úzkou souvislost rozum, klid a pohodlí, není to bez příčiny. Je mezi nimi reciproká spojitost. Rozum se snaží dopracovat klidu. Nač je všechna jeho logika, ne-li k uspořádání,

zpřehlednění a zorganisování myšlenek, představ, faktů a skutečností? Proto má rozum svou logiku, aby došel klidu a klidu chce dojít pro svou lásku k pohodlí. A když se dojde klidu, to je hlubina bezpečnosti moderního člověka pod pensí, který hned tak nesedne na lep nějakému risiku, dozírá rozum, aby nic nerušilo, nevzrušilo a neporušilo tento klid, jehož ohrožením mohl by být podryt i rozum. A v takovém okamžiku i fakta, která si vnucují, raději vynechá, přehlédne, odmítne a nepřijme, pokud by jimi trpěl sestrojený řád rozumu. Sestrojený, protože byl sestrojen. Potlačit protirozumová fakta je nanejvýš záhodno, neboť rozum je řád, stroj, přesný mechanismus. A jistě je zapotřebí, aby aeroplán nevěděl nic o stěhovavých ptácích, aby se mu nezachtělo a neletěl se slunit na oceánové pobřeží, má-li zde obstarávat poštovní spojení a konat služby užitečné lidstvu. A jako aeroplán nesmí nic vědět o stěhovavých ptácích, nesmí ani člověk nic vědět o protirozumových faktech, protože i on má svůj rozumem určený úřad. A pak se tu ještě nesmí zapomenout na svrchovanost člověka. (Geocentrický názor byl překonán, v antropocentrickém žijeme dosud, kdybychom se sebevíc posmívali tmavému středověku, což si už pomalu začínáme odvykat.)

Dnes už celá civilisace dosvědčí dostatečně velké pole, kde je člověk pánem, nad něhož není a nad nímž není už docela nic. A tímto pánem všech věcí stal se jen dík svému rozumu. Dnes je bohem rozum. Bohům se přinášely vždycky oběti, a proto přehlédnout skutečnosti a fakta protirozumová, jež by mohla dát rozumu nebezpečně jedovatou injekci, je povinností a obětí docela příjemnou, když v zápětí přichází odměna v klidu a spokojenosti. A konečně je to i logické. Vždyť výsledkem rozumu je sestrojení a seskupení skutečnosti, aby byl zajištěn klid; nemá být tedy obsažena skutečnost, proto se netřeba obávat vynechání, přezírání a překrucování, slouží-li konečnému cíli. Ovšemže jsou v životě věci nevysvětlitelné, ale proč si na nich lámat zuby, které se výhodně uplatní při jídle a zajistí správné žaludeční trávení. A pak víme, že každý, kdo se hodně dlouho dívá do propasti, dostane závrať, a co pak s lidmi nakaženými takovou motolicí, jež se může dál šířit a způsobit onemocnění rozumu, který nám prokázal a prokazuje tolik dobra! Je tedy líp vědět, že nevysvětlitelné nelze vysvětlit, spokojit se s touto skutečností, nechodit s rozumem na místa příliš nebezpečná a zůstat ve sféře vysvětlitelného. I pro dobrého plavce je líp zůstat na suchu a neskákat do víru, kde se každý jen utopil, zvlášť nemusí-li být ani na suchu, ale

v klidné zátoce, kde má vždy v bezpečné patrnosti dno, na něž může, bude-li toho potřebí, stoupnout oběma nohama a neutopí se. Ovšem ve vírech a nebezpečných proudech bývá čistší voda, která láká a pak omývá hruď, jež se do ní vnořila, šíleným pocitem radosti. Ale marná je každá radost, která zaručuje nebo téměř zaručuje nemožnost dalších radostí; a právě v tom je výhoda rozumu, že jako pečlivý lékař dává trošek po trošku, tolik a tolik kapek po jídle; možnost, ba i vnímavost dalších radostí se neporuší, je zaručena klidem. A právě tento klid a pohodlí je výsledkem. Kdybychom byli upřímní, dávno bychom uznali za zákon Lessingovu větu Laforgem rozváděnou v systém. Opravdu, každý člověk má právo na lenost. Dnes víc, než kdy jindy. Už jsme přenesli dost pohybu na stroje a snad dojdeme ještě dál, že bude konečně možno vystavět společenský řád na právu na lenost. Bude-li pracovat rozum dál, pak se dojde k tomuto společenskému převratu, až poskytnutí práva na lenost všem neporuší lenost a klid těch, kteří žijí z pohybu a práce jiných. Patrno, že tu záleží pouze na rozumu, který musí být pečlivě chráněn, aby nebyl porušen všemi nevysvětlitelnými hloupostmi, jež neposlouží k sestrojení klidu a hlubiny bezpečnosti moderního člověka. Vždyť onen konečný klid stojí za trochu sebezapření. Člověk může být

chvíli stoikem, aby došel epikurejských rozkoší. A klid je nesporně touto epikurejskou rozkoší. Je to stav blaženosti, kterou lze přirovnat pouze k tichému zažívání. Zde se ovšem nejedná o zažívání žaludeční, ale zažívání v širokém smyslu života. Nedosáhli jsme zplna této blaženosti, ale v rozumu je tato schopnost a tendence. Budou-li lidé rozumní, netřeba se obávat. Dojdeme k úplné a plné hlubině bezpečnosti moderního člověka a ráj rozumu bude dosažen.

KAPITOLA DRUHÁ

Českému rozumu je vyměřen osud dosti dobrý. První výhoda je v tom, že se národ z období temnot vzkřísil k životu v době rozumového století. Že byl znovustvořen vědeckou cestou, rozumovými injekcemi. Pro romantismus, který řádil jinde, nebylo u nás na štěstí mnoho smyslu, pokud se nepohyboval v zápecí měšťanské sentimentality. Rozumovost našla své pokračování a byla už pro nás zajištěna, když jsme nalezli spojitost dnešní rozumovosti s husitismem, který je nesporně s našeho stanoviska směrem rozumovým.

Mnoho nám přispívá další okolnost. Středoevropská poloha. Palacký objevoval smysl našich dějin v stýkání a potýkání slovanství s němectvím a římanstvím, a když v dnešním chápání života jako klidu to potýkání přirozeně vypadne, je naším smyslem tvořit most mezi západem a východem. Po nás mají chodit myšlenky ze západu na východ a moste buď vděčen, vždycky trochu trusu a strusků padne do tvého žíznivého prachu. Být mostem je krásná úloha, vzpomeňte na klenuté oblouky nad řekami, na železniční mosty, jimiž přejede vlak, zanechávaje za sebou kouř, saze, papíry z okna vyhozené. Dole je hloubka, nad ní bezpečný most. Ovšem znakem

mostu je pevnost a pružnost, znamená to tedy, že i náš národ musí býti pružný. Zde vidíme jinou důležitou známku rozumu, pružnost a elastičnost gumy. A jakou má naše protipohybovost nosnou sílu, že je schopna stát se a stává se přechodným pokojem hotelu, kde každý spáč zanechal vůni svého potu! Můžeme být vděčni svému středoevropanství, které není pouze zeměpisnou polohou, ale stavem duše. O paty naší země se netřepí mořské bouře a území je opět příliš úzké, aby bylo rovinou, stepí, dávající širokost a obsáhlost, která touží obejmout lidství, jak jsme viděli na příklad u Rusů před revolucí a po ní. A dokonce už naše země nehraničí s pouští, jež sytila Židy a ostatní Semity metafysickou abstraktností. Jsme na štěstí uzavřeni věncem hor, přes něž se sice vítr přenese, ale očesán o svou sílu a ničivost. Žijeme v zátoce docela klidné. Proto jsme dovedli, což bude v dějinách zapsáno zlatým písmem, provést národní revoluci bez kapky krve a nebyl dokonce nikomu zkřiven vlas a šlápnuto na kuří oko; tak se může zachovat v podobných tlačenicích, jakou je revoluce, jen člověk rozumný. A zdá se, že ani kvasnice by nevzrušily naši zátoku. Trochu kvásku přinesli lidé, kteří se zatoulali po pláních Ruska, zasršelo trochu jisker z očí, ale ani tento kvas neměl dlou-

hého trvání. Snad i on zapadl nebo zapadne do rámce nehybnosti a pružnosti českého rozumu a naší touhy po klidu.

KAPITOLA TŘETÍ

Cesta od abstrakta k smyslovosti znamená vždycky trochu znečištění a opotřebování. Košile, kterou jsme oblékli na neděli, je už prostředkem týdne umačkaná, propocená a dávno ztratila vůni čistého prádla. A právě tak je to s myšlenkou. Dokud je ve své abstraktní formě, sugestivně voní ozonem, a právě to láká nerozumné, aby ji strhli a stáhli do prakse, do smyslového života. A tehdy se myšlenka zbavuje své původní čistoty, byla jí stržena panenská blána a přichází život. Ovšem tento pochod je naprosto nevyhnutelný; a nač litovat, právě protržením panenské blány učiněn první krok k plození a plodnosti. A konečně i zde je míra v člověku, čili svini je všechno svinské, čistému čisté. Rozumový člověk bude tu nalézat špínu v každé myšlence, uskutečňované v smyslovém světě, protože je příliš krátkozraký a nedovede, jako jeho povahový protipól, prostý nebo tvořivý člověk, prohlédat smyslovou skutečnost a smyslovou formou bezpečně vidět původní obrysy uskutečňované myšlenky. Zapomíná, že i v zašpinění zůstává košile košilí a nestává se špínou. Zde ovšem rozhoduje víra a právě tuto víru rozumový člověk nemá. Má svůj spolehlivý rozum ozbrojený skepsí, která je nebezpečnější než silnější dávka utrejchu a roz-

umného přirozeně vede k uznání čistých myšlenek, jež se ve skutečnosti zkalí, pokálí a zhanobí. Je to sice úctyhodná láska k panenství, ale konec konců taková dívka se stává starou pannou, nevrlou a vousatou, ztrácejíc tak život bez života, když se nestala matkou a nevyužila plodnosti uložené v jejích útrobách třeba za cenu panenské blány a panenské čistoty. Takto se rozumový člověk vyloučí ze života, jako by na něm nunvář provedl osudný řez a učinil jej kapounem.

Takoví kapouni nedovedou rozumět myšlence v jejím smyslovém projevu. Svou krátkozrakostí odsuzovali katolicismus pro jeho vnějškovost, uznávajíce pouze čisté náboženství jako citový stav, posuzovali a posuzují komunismus podle chování tajemníka v Zlámané Lhotě, který holduje pití a děvčatům. Ale posuzují tak nejen katolicismus, komunismus, demokracii, ale každou myšlenku v umění i v životě. Ovšem jinak nemohou. Rozum, to jsou neposkvrněné lakýrky a život je blátivá cesta, a kdo po ní jde, dojde sotva s čistšími střevíci, než vyšel. Možná, že si udře i podrážky a přijde bos. Pečlivý rozum musí zůstat doma, kde má svůj klid, pořádek a čistotu. Nemůže se účastnit života, který je proň příliš špinavý. Obrátíme-li však rozumné proti světlu, spatříme vlastní nečistotu těchto vykleštěných cherubínů. Neposkvrněni dědičným hříchem, vidí

svět rozdělený na čistoty a nečistoty. Zapomínají, že tráva, na níž vidí čistou kapku rosy, byla ještě včera polita močůvkou, že matka, která se usmívá nad dítětem, mohla být ještě včera děvkou. Je to jejich přirozená krátkozrakost a často i špinavost. Jsou-li sami špinaví, ani nespatří záblesk čistoty a nepochopí, že je mezi nečistotou a čistotou jenom rozdíl polarity. Forma tatáž, jeden krystal pravotočivý, druhý levotočivý. Vždyť chemie dovede proměňovat dehtový zápach ve voňavku pro dámy. V této polaritě je celý rozdíl a rozpolcenost života.

Prostý a tvořivý člověk neštítí se bláta, neštítí se práce, protože není slepý a vidí, že hnojem, který rozhazuje po poli či zahradě, nepokálí sám sebe, ale zúrodní pole nebo záhon, kde vyroste čisté obilí a na záhoně vonné květy, dík právě onomu hnoji. Prostí lidé nemají na štěstí čistý rozum, který třídí život na zápachy a vůně. Mají pouze své ubohé instinkty, snad ani nejsou příliš vzdáleni od psů, jež mají u boudy, mají pouze své oči, uši, smysly a sami sebe, ale proto jsou životu blíž, ani ne blíž, ale jsou přímo v životě, nevyřazeni. Tito lidé jsou k tomu, aby pokáleli, propotili, ušpinili myšlenky, o jejichž čistotu se rozumní chvějí, bojíce se na ně sáhnout i v rukavicích. Tito lidé chodili do kostela, tito lidé pro

mírumilovnou myšlenku půjdou zabíjet, pro čistotu se zašpiní. Nevychovají dívku ve vrčivém a vousatém staropanenství, strhnou blánu a učiní ji matkou. A kdo je z těchto dvou lidí čistší, plodící ušpiněnec či rozumný a čistý kapoun?

KAPITOLA ČTVRTÁ

Když jsem uvažoval čistotu a panenskou nevinnost myšlenky v opaku k potřísňujícímu a špinavému životu, bylo nutno zamítnout abstraktní neposkvrněnost, jejíž zachování znamená neplodnost. Tato neplodnost je vlastností každého čistého abstraktu, proto pokud ještě chceme žít a nechceme z panické cudnosti podstoupit osud neplodných kleštěnců, musíme mít odvahu a mísit čistotu s nečistotou, protože to znamená tvořivý život a konec konců z této mesaliance rodí se dítě podivuhodně čisté, jakým je na příklad gotika, zrozená z křesťanství oplodněného smysly. Křesťanství svatého Pavla čiře obstraktní, jež docela po právu, chtělo-li hájit svou abstraktnost, spálilo římskou knihovnu a na východě zrodilo obrazoborectví, bylo tu znovu navráceno životu a dokonce i Ježíšovi, který neuctíval úzkostlivě židovský sabat a dopustil, aby mu cizoložnice z Magdaly omývala nohy vonnými mastmi, jsa tak podivuhodnou výjimkou uprostřed abstraktního národa pouště. Ale člověku těžko je zavřít ústa, a ačkoliv nejlepší neznečištěnou modlitbou bylo by mlčení, přece se modlíme slovy, jež zahalují svou nepřesností původní čistotu abstrakta. Právě tak nelze zasypat člověkovy smysly, nemá-li být popřen život a proto Pavlovo abstraktní křesťan-

ství musilo podstoupit poskvrnění, měl-li být počat tvar. Ale není to pouze Pavlovo křesťanství, každá myšlenka, každé abstraktum musí projít poskvrněným početím, bez poskvrnění není ani početí, a bez početí není života.

Nelze vyloučit abstraktního a rozumového člověka ze života, protože na štěstí v životě ona nebezpečná čistota nebývá nikdy čistá, jako není čisté ani prádlo z bělidla. Přiznejme i čistému abstraktu jeho právo, ale nezapomínejme, že neuchopí-li je ruka, která se nestrachuje nečistoty smyslů, je abstraktum zbytečné, neužitečné a marné. Sebekrásnější květ musí zahnojit půdu, a co bude z ženy, jež ze strachu o panenskou krásu nebude rodit, neporodí, ale krása jí rovněž nezůstane a nakonec se stává vrásčitou, opelichanou, ba opelichanější než žena, jež rodila.

Řekl jsem už, že čistota a nečistota, dobro a zlo, bolest a radost, štěstí a neštěstí a všechen dualismus života je pouze otázkou polarisace. Vždycky týž magnet s dvěma póly. To je důležité a ukáže nám to mstivost či lépe odplatu života. Dobro se zvrátí ve zlo, čistá myšlenka, která se bojí poskvrnění, je vlastně svrchovaně nečistá, často i nemravná, protože je jen poněkud nebo často zdánlivě destilovanou onanií. A víme dobře, jak idealistický rozum, milující neposkvrněnost, zvrací naši dobu k smyslnosti. Voltaire milující sprave-

dlnost byl pohodlný a pohodlí milující kapitalista. Lenin, materialista, počítající pouze s hmotou, stává se idealistou. (Namítne se mi: Ale ovšem Lenin je praktický idealista, ale teoretický materialista. Tím se však tento faktický idealismus neodbude, sublimace, jež destiluje pohlavní pud, který máme společný se zvířaty až do vysoké duchovní polohy, jakou je umělecké tvoření [to nám ukázal Sigmund Freud], dovede sublimovat i zde.)

Člověk rozumný, který se odvrací od života, odkliání se a klaní svému rozumu, přechází k sobě samému, miluje pohodlí; pohodlí už je věc smyslů, ale zde postupuje smyk nejen ke kaluži života, ale přímo k zvířeti. A tu je právě odplata života, kdo se bál kaluže, ocitá se v močůvce, výkyv polarisace mstivě překročil. A naopak nečistí jsou odměňováni čistotou. Konečně nejlíp to řekl Ježíš parabolou o modlitbě fariseje a hřešícího publikána. Nečistý publikán stává se čistým a čistý farisej je horší publikána. To je spravedlnost života.

KAPITOLA PÁTÁ

Rozumní lidé jsou pro život zbyteční, abstrakta mají význam, až jsou zavlečena do života a dají vznik tvaru. Holé abstraktum je neplodné. Ovšem i zde třeba mít na paměti, že není všechno abstraktem, co má podobu abstrakta. Na příklad Julien Benda postulující pro kleriky (vzdělance) abstraktnost, kterou ztratili, není ani zdaleka abstraktní a jeho požadování abstrakce kryje se mi s požadavkem tvořivosti, půdy, jež jediná živí lidskou svobodu. Tvar vznikne jen setkáním duše s hmotou, duše, jež hmotu postaví, přestaví v podobu. Hmota (ať už za hmotu pokládáme cokoliv, nebo ať vysvětlujeme duši jakkoliv, třebas i tak, že ji popíráme.) je bez tváře, tvář dostává jen v tvoření. Proto pochopíme, že život zmnožují ti, kdo se stýkají a potýkají se smysly. Křesťanství se udrželo a uchvátilo ani ne tak zásluhou abstraktního Pavla, ale proto, že se Ježíš nebál nečistoty a smyslového světa. Neodstěhoval se na poušť, aby tam zachoval svou myšlenku čistou. Naopak žil stále s lidmi a snad ze strachu před neživotnou čistotou myšlenky nenapsal ani řádek, za učedníky vzal si lidi docela prosté, protože inteligence (k té patřil snad jediný Jidáš) židovská byla na jeho myšlenku pro svou rozumovost příliš hloupá. (Snad by zde mohl někdo namít-

nout, že Ježíš odešel na poušť, kde se čtyřicet dní a čtyřicet nocí postil; to však není argumentem proti jeho životnosti. Bylo to osamocení, kterého je potřeba každému tvůrčímu člověku. Jen v takovém osamocení každý tvůrce dozrává. Kvasnice, jež do něho uložil život, jsou v pohybu, kvasí, kypí a zde je třeba samoty, kterou dává každý vinař révové šťávě, má-li se stát dobrým vínem. Byl tedy Ježíšův pobyt na poušti tvůrčím soustředěním. Vždyť víme, že přímo z pouště přišel k lidem. A ještě si všimněme jedné podrobnosti, která nám ukáže zvrat polarisace a zvrat čistého abstrakta. Víme, že Ježíše právě na poušti, v tomto nejčistším abstraktu, kde není života, pokoušel ďábel. Vedl ho na horu a sliboval mu panství světa. Zde se toto nebezpečí zvratu přiblížilo až k Ježíšovi, ale vytrval, snad jen proto, že šel na poušť pro dozrání a nikoliv pro uchování čisté myšlenky před poskvrněním života. Na tom už konečně nezáleží, protože Ježíš mohl docela dobře ďábla odmítnout silnou vůlí ovládající záliby a zůstat na poušti, kde by byl jeho pramen vyschl a vyprahl bez užitku a plodnosti. Že jsem tu připomenul ďáblovo pokoušení Ježíše, jež se stalo právě na poušti a nikde jinde se nemohlo stát, chtěl jsem pouze ukázat, že je abstraktum v nebezpečí zvratu, jímž se mstí život na tom, kdo se

ho neúčastní. Ježíš už snad byl rozhodnut po tvůrčím dozrání sestoupit s pouště k lidem, k životu a tím spíše odolal ďáblovu pokušení. A zde si konečně můžeme připomenout smyslová pokušení světců.)

Právě tak sv. František z Assisi krmil ptáky, vybral si druhy raději hloupé než rozumné a ke konci svého života nelibě snášel rozumáře, kteří dělali z jeho citu mnišskou organisaci. A nyní si všimněme argumentu rozumného člověka proti ruskému komunismu: Tam je komunismus možný jen proto, že jsou tam sedláci negramotní, ba neuvědomělí. Toto »uvědomění« je to, čeho se nutno vystříhat. Uvědomělí byli farisejové stojící proti Kristu, uvědomělý byl Řím stojící proti křesťanství, a přece neuvědomělí francouzští umělci stvořili katedrály, a neuvědomělý sv. František, hlupáček, tvořil Giotta a velký díl doby až k naší současnosti.

Zde je rozdíl rozumných a nerozumných, chytrých a hloupých, rozumných a bláznů. Nerozumní, hlupáci a blázni žijí, ve varu hnětou vlastníma rukama život. Ovšem, jsou v nebezpečí, často se spálí, zato rozumní se nikdy nespálí o svou vychladlou myšlenku. Kdyby abstraktní lidé (ti, kteří jsou na tom stupni, kde už abstrakce je dovedena vysoko, ale přece nebyla přeťata pupeční

šňůra), kdyby i tito lidé zasévali do svého ledu sebevíc spermatozoidů, nevyroste z nich ani blín ani kopřiva, dokud nejsou vtažena do bláta smyslů, jež oplodní k nové duchovosti. Zde se nám vysvětluje, proč patří království nebeské chudým duchem.

Nebylo by třeba podnikat výpravu proti rozumu, protože »nečistota« a »hloupost« je tak mocná, že včas dovede strhnout tuto strachující se pannu a vnutit jí plodnost znásilněním. Ale rozum je epidemií našeho století. Je jako cholera a mor. Španělská chřipka a cholera šíří se stykem a právě pro snadnost styku v dnešní době šíří se také infekce rozumu. Jsou tu všechny dopravní prostředky a vakcin vhodný k injekcím, či nějaký preventivní prostředek proti této nebezpečné nákaze není dosud vynalezen.

Proto je třeba poznávat rozum po skutcích. A tehdy právě ztratíme úctu k čistému rozumu, který je pro svou čistotu neplodný. A jsme-li lidé žijící, je nám plodnost podstatným kriteriem a podstatnou cností. Pozorujme stav intelektuálů, ubohou touhu po klidu, který je pramenem všeho svinstva a především sobectví a lakomství. Tito idealisti usilují o čisté myšlenky, a při svém styku se životem užívají preservativů. Jejich mozky neplodí stejně jako jejich ženy. Jim stačí jediné,

aby měli na chléb a na tabák. To je stav jejich duševního života. (Plodnost má mnoho stupňů, jak je sublimována až k plodnosti v umění a v myšlení.)

KAPITOLA ŠESTÁ

Ztrnulost rozumu ukáže i rozdíl muže a ženy. V době, kdy muž už dávno zdřevěněl a dovede jezdit jen na svém koníčku, je žena životnější, pružnější a chápavější. Není to docela její vlastní zásluhou, vyplývá to už z její fysiologie a větší přírodnosti, jíž se nemůže vymknout a která působí na její povahu i vztah k životu. Muž má větší schopnost abstrakce a odtahuje se od života; a pak se už setkáváme s úředníky, kteří mluví pouze o úřadě a vyřizování aktů, s učiteli, kteří mluví o výchově, s řemeslníky, kteří mluví jen o svém řemesle a pro své řemeslo nevidí už nic jiného. A v této době, kdy muž vidí zkomoleně svým kukátkem, žena jako by nebyla dosud hotová, ustálená, má alespoň schopnost a možnost, třebas ji vždycky nevyužívá, přijímat nové a různorodé dojmy.

Zdřevěnělost mužů osvětlí zároveň příčinu problému: otcové a děti. Muž jezdící na svém koníčku, který je vymezen okruhem jeho řemesla a předsudky, jimiž se dokonale zásobil a rozvedl je v životní či světový názor, zůstal pozadu, a nepozoruje, že jeho chůze je pochodem na místě. A mezi dětmi a otci je pojednou rozdíl, často i propast, která vede k antagonismu a ke srážkám. A tento antagonismus otců a dětí je pravidlem a

zejména u nás v rodinách intelektuálů spíš než kde jinde. Intelektuál lpí na svém předsudku, který pokládá za nevývratnou pravdu a z touhy po klidu, který je zásahem nového pokolení ohrožen, ani nepomyslí a neohledá nosnost a podstatnost kořenů, je dogmatikem, lpí na svém předsudku, který by rád vnutil dětem. Zde vzniká rozpor a otcové-intelektuálové, zvyklí už dřív dívat se a vidět svět jen sklíčkem svého předsudku, stáhnou se uraženě a mají dál svého koníčka, který jim jediný zůstal věrný. Zdá se jim, že jejich životní dílo padá a bude rozdupáno mladou a nerozumnou hordou nového pokolení, protože pro krátkozrakost nepozorují, že sami se svým životním názorem stojí na hliněných nohou, které nelze naučit chůzi, a které, nejsou-li podraženy, samy se musí odrolit a rozdrobit. A na úseku těchto bojů pozorujeme větší životnost žen, které nezdřevěněly stářím jako dřevění muž a kedlub. Mají blíž k dětem než otcové a proto téměř netřeba stavět otázku: Matky a děti. Má tu ovšem vliv poměr matky k dítěti, která v něm cítí krev (otec spíš své dílo), tím ovšem vlastní smyslovost matky a z ní vyplývající blízkost životu z účasti nelze vyloučit.

Rozumný člověk zde ovšem upozorní na opičí vlastnosti žen, na přizpůsobivost. Ukáže, jak žena je úponkovitou rostlinou, nebo že má vlastnosti

kapaliny, která má vždycky tvar své nádoby. Žena se téměř vždycky připodobní obrazu svého muže, naučí se rajtovat i jeho koníčka. Začne tu mluvit i o charakteru, jehož žena nemívá velkou dávku.

Otázku charakteru vylučme. Charakter, jak se naň dosud díváme, je do značné míry největším z našich předsudků, protože název charakteru jsme ochotni propůjčit vší ztrnulosti, dřevnatosti, hliněným nohám, které nemohou s místa. Přizpůsobivost ženy je lehce pochopitelná a objeví se nám docela správnou a žádoucí. Zahradník štěpí stromy a život spojením muže a ženy štěpí krev, proto pochopíme, že tu potřebujeme souvislost, a že k této souvislosti přizpůsobivost napomáhá, je jasné a třebas někdy zabíhá do opičení, nesmíme se na ni hned dívat skrz prsty.

Pak je možno mluvit o objektivitě mužství a subjektivitě ženství, které opět pramení z fysiologických příčin. Žena žije svým subjektivním životem a stačí jí obyčejně k vyžití. Můžeme však znát, že toto rozdělení a vyloučení ženy z objektivní účasti na životě nebylo odjakživa a navždycky potrvat nemusí. Zatím, co kdysi mužové chodili na lov, ženy doma vyráběly nástroje, dělaly látky, pálily kamenné nádobí. Nemusili jsme chodit ani tak daleko do času, už náš venkov a polní práce ukáží účast žen v objektivním životě. Proto nemůžeme tuto oblast vyhradit pouze mu-

žům, objektivním osudem mužství omlouvat ztrnulost a negativní poměr k životu, jaký je povšechným znakem naší intelektuality.

Muž má mít ke skutečnosti samčí poměr, je třeba často i znásilňovat k vlastnímu obrazu, proto je tak těžko vymezit rozdíl charakteru a ztrnulosti. Pro svůj objektivní osud potřebuje muž dávku bezohlednosti, takové, která se neohlíží, zdá se být slepým sledováním zamýšleného cíle, cestou koně, který má na očích klapky a nevidí, co se děje na bocích a po stranách. Potřebuje i svou abstraktní schopnost, jíž má žena až po uši potopená ve smyslech příliš málo, protože bez abstrakce není tvoření: ale ztrácí-li muž smyslový základ, nedovede-li se ponořovat do smyslovosti, do beztvaré hmoty, která se jeho abstrakční schopností má zformovat a ztvárnit, stává se kastrátem či onanistou. Je nesnadno sledovat tuto mez; často se zdá, je to tvůrčí síla, tvůrčí bezohlednost, tvůrčí slepost, tvůrčí charakter a zatím je to už ztrnulost, předsudek, onanie. V samotném aktu rozsuzovat vůbec nelze, jenom výsledky jsou svědectvím, rozdíl tvaru a zkomoleniny.

Rozdíl muže a ženy, vystupňovaný dnes triumfem rozumu, a výsledky z tohoto problému odvozené, ukazují nám nejen menší životnost mužů, ale i to, že mají ve své nákaze rozumu pramálo práva ohánět se svou účastí v objektivní oblasti,

protože intelektualita se svým rozumem vyřazuje a bývá zhusta souloží s mramorovou sochou, která neporodí. I lidé, kteří tvoří civilisaci, inženýři, kteří mají odvahu vynalézat, piloti, kteří mají odvahu letět přes oceán, kde jim hrozí smrt, za rozumné pokládat nemůžeme. Vynález není tak docela rozumovou událostí, jak se zdá, třebas je provázen nakonec i matematickou procedurou. — Vždycky znamená objevení nové souvislosti, která se dosud zdála protirozumovou, řekněme přehnaně, je výbojem prostoty a posedlosti, které vznikají pouze z tušení a proti rozumu. Tyto blázny tedy nepočítáme mezi rozumné lidi. Ale kolik je těchto bláznů a kolik rozumných, kteří žijí z jejich civilisačních vymožeností. Blázen vynašel parní stroj a rozumní po něm jezdí, a tito rozumní nevyžívají svou sílu, vybíjí svou hřivnu trávením, ať už tráví cizí výsledky či cizí jídla.

A zdá se, že jediným bodem, kde se z tvoření vyřazená intelektualita ještě stýká se životem, je žena. Ale i zde je pro přílišnou hřejivost rozkoše nebezpečí zvratu a smyku, na něž jsme ukázali, nebo se zde vměšuje rozum, a proto vyjde naprázdno i tento jediný styk se životem, neponouká a nevede k tvořivosti.

KAPITOLA SEDMÁ

Mohlo by se zdát, že tu postuluji smyslovost v jejím opaku proti rozumu, že tu verbuji do životního pohybu a boje cit proti rozumu, který ubíjí činorodost, odhaluje marnost nad marnost všeho lidského konání, ale nezamýšlím být ani verbířem smyslovosti ani citu. Ovšem rozum, který je vychloubavým a plácavým hlupákem, mluvkou, schopným pouze mluvit, ale neschopným před skutečností, kde se nutno rozhodnout v blesku okamžiku pro akci a výkon, musíme pokládat za nepřítele života. Posměvačný mluvka lehko otřásá vírou, eunuch, který se posmívá lásce, protože neplodnost je jeho základní vlastností a při tom sám dovede víru nahradit pouze hloupými předsudky, jež podtínají především kořen tvořivosti a činnosti. Když dáte ruku k žhavému předmětu, musíte ji okamžitě odtrhnout, abyste se nespálili, bez úvahy a rozumového rozhodování. (Mohl by někdo namítnout, že to je reflexivní pohyb, uvědomění nebezpečí stalo se jen v nejbližším gangliu a čin že bude složitější. Ovšem! Ale složitost nepřekáží, aby si čin neuchoval charakter reflexivního pohybu, třebas jeho podnět vychází trochu dál než z ganglia.)

A zde vidíme počátky činu. Každý čin, který nemá vyjít naprázdno, má být činem, mít dužinu

nasáklou vaší krví, bude nevyhnutelně v počátku podoben tomuto odtržení ruky od žhavého předmětu. Je to pouze blesk okamžiku, kdy na štěstí i rozumní zapomenou na vhodnost či nevhodnost svého zasahování, nepomyslí na účinky a následky, ale z kruté potřeby reakce rozhodují se k činu. Prodlužuje-li se tento blesk okamžiku na dlouhou dobu realisace, zdá se, že všechny výsledky chystá rozum, ale nevěřme tomu, neprovádíme-li svůj čin s prvotní posedlostí a klademe-li si rozumné otázky, proč, k čemu a zač, nakonec nenajdeme ani na tyto hlouposti odpověď a jimi právě bude naše činnost ochromena a znemožněna. To je případ rozumných, kteří nemohou a nedovedou jednat.

Z toho je zjevno, že činnému životu, který je jediným životem, není třeba pouze smyslovosti, pouze citu. Okamžik, který nás staví před situaci, do níž nutno zasáhnout, sjednocuje a vytváří z člověka celek. Ať tomu řeknete intuice nebo dohadování, rozhodování, jež darmo svým kmenem nesouvisí s hádáním. Nerozlišíme ani pomocí psychologie, která duševní potence má účast na činnosti vyšlé z tohoto okamžikového rozhodnutí, nejsou tu zúčastněny ve své čisté formě, a odděleně, protože ani v člověku nejsou čisté a oddělené, postupují spletitě, spojeně, i rozpojeně, jak je to vždy

v nečistém životě, před činem byly zde stmeleny v úsilí nepojaté k zamýšlenému výsledku.

Musíme mít ostatně na paměti, že všechno to rozdělení člověka, jaké provádí psychologie, je pouze pomůckou k snadnější orientaci. Jsou to pomocné linky a čáry jako poledníky a rovnoběžky na zeměkouli, a jako tyto existují jen v zeměpisných atlasech, tak i rozdělení člověka existuje jenom v psychologii. Je to skoro směšné, připomínáme-li tuto samozřejmost, a přece je to zapotřebí. Rozdělili jsme si v psychologii člověka a už si říkáme, vysvětlujeme-li čin nebo situaci, zde se účastnil cit, zde vůle, a tady rozum anebo zde vyvřelo podvědomí. Pro cit, vůli, rozum, vědomí a dokonce i pro podvědomí málem už zapomínáme na člověka, jehož nám ovšem ty pomocné linky a čáry nahradit nemohou. Nebylo by to nijak významné, kdyby to nemělo zpětný odraz a vliv. Jen tak se mohlo stát, že rozum vyrostl v obludný nádor a nádor sám už leckdy člověka pohlcuje. Ovšem, bývalo to i dříve. Jako v některém druhu sportu, sílí jen některé údy, jež svalnatí na úkor druhých, tak se pěstoval i rozum a pak reakcí cit nebo vůle, vědomí a proti němu opět kult podvědomí. Ale co jsou platny sportsmanovi důkladně vyvinuté svaly, široký hrudní koš, má-li mozek ptačí? Obyčejně se pěstuje jediná schopnost, která se ne-

vyhnutelně stává nádorem. Ale nač odstraňovat nádor novým nádorem. Zde je zapotřebí člověka, pouze člověka a verbovat proti rozumu cit a proti abstraktnosti rozumu smyslovost, proti vědomí podvědomí, to je jako podporovat růst nového nádoru.

KAPITOLA OSMÁ

Bezpečným nástrojem výchovy je škola a hlavou školy pedagog, jehož povinností je přistřihovat ty bujné lidské výhonky a ohýbat je, dokud jsou mladé a je čas.

Výchova školy podobá se malířství pokojů. Malíř pokojů má svou patronu a stejně tak i pedagog. Celá výchova záleží ve vymýcení koukolu, který je třeba na hromady snést a uvrci do ohně. Povaha žáka musí se zformovat do tvaru a obrysu, jaký má otvor pedagogovy patrony, sestrojené rozumem. Netřeba se ohlížet, že povaha je disposice základních vlastností, jež mají schopnost kladné a záporné polarisace, že život sám vyvolá tuto polarisaci a usměrní ji magnety a okolnostmi, jež staví do člověkova sousedství. Bylo by třeba vštípit lidskému mláděti pouze sílu, centripetální sílu, která by se nedala lehko vykolejit opačným proudem. A zatím pedagog zásobuje dětský a jinošský mozek zbytečnými podrobnostmi. V dnešní výchově má to svůj smysl. Je to vivisekce, kterou se odstraňují určité orgány rozumu odporující a mařící jeho činnost, a tak drobná zviřátka mimoděk přijímají dogma rozumu, jež se jim nepozorovaně zadírá do krve i za nehty a dorůstajíce ve školních lavicích, ztrácejí instinkt a běda, kdyby nebylo hodin proběhaných mimo školu a prosko-

tačených prázdnin. Jaký by byl výsledek, spatříme přibližně na těch, jimž bylo souzeno příliš mnoho času prosedět ve škole. A to, že lidé vyšlí ze střední a vysoké školy ve své většině mají jedinou touhu po zajištěné existenci, je dobrým znamením rozumné výchovy. Místo pod pensí, nejlíp ve státní službě, kde se život prosedí za stolem. Těmto rozumným už záleží opět jen na klidu, v němž jsme nalezli neklamné znamení rozumu. A když zjistíme, že největší schopnost k životu mají nenapravitelní žáci, kteří se vymykali dobrému a rozumnému vlivu školy, můžeme na tomto úseku stanovit téměř neomylný matematický vzorec: Rozum má se k životu v poměru obráceném. Čím více rozumu, tím méně života, čím více života, tím méně rozumu.

Všimněme si pedagogů. Snadno objevíme podklad výchovy. Učitel je nadřazen žáku svým rozumem. Učitel učí a žákovu všetečnost může usadit jednou větou: Na to jsem se vás neptal. Učitel učí, ačkoliv někoho učit je samo v sobě absurdní. Učit se a učit je akce, která osciluje od subjektu k objektu a nemůže být dělena. Kdo učí pouze žáka, aniž by sám sebe od žáka přiučoval a se žákem se učil, koná práci docela zbytečnou, na níž záleží právě tolik jako na loňském sněhu. Že přenáší i mimo školu svou nadřazenost, je už pouze pří-

jemnou zábavou pro ostatní, kteří mohou sledovat jeho nemotornost v životě.

Pak je tu ještě znalost. Škola učí znát, ale znát, není dovést. Mezi těmito dvěma schopnostmi je poměr obrácený, protože znát, to je rozum a dovést, je život. Čím víc lidé znají, tím méně dovedou. Zde koná škola podivnou práci. Zasypává prameny, tůně pozměňuje v rybníky, prospívajíc obecnému rybníkářství. Rousseau měl pravdu, když nechtěl svému Emilovi tak dlouho dát do ruky knihu. Brzký styk s knihou zvyšuje u člověka sklon k úponkovitosti, rozplizlosti, měkkýšovitost a tekutost. Nalejte intelektuála do nádoby, jež má formu boty, z jaké se pije o venkovském posvícení, pak do láhve od šaratice, obě ho pojmou, aniž z něho kousek ubude. A přec člověku tvořícímu záleží na tvaru a lépe být cihlou než kolínskou vodičkou, jež zaujme vždycky tvar nádoby. Ovšem tato měkkýšovitost a rosolovitost člověka, který byl kdysi tvarem, má pro rozumový stav klidu své výhody, z nichž nejdůležitější je schopnost kompromisu a menší nebezpečí, že narazí hrana na hranu a roh na roh. Vždyť prostý a tvůrčí člověk je neústupný a tvrdohlavý jako každé dítě, jež nebylo výchovou vyrváno stavu méněcenné přirozenosti, a dnes je doba, kdy už hrdiny nepotřebujeme. Prostý a tvořivý člověk je vlastně jako kůň, kdyby se neutahal ve voze dů-

kladně naloženém, byl by v několika dnech bujný. Nedovede užívat klidu. Klid je mu proti srsti, dělá, protože nezná a znát znamená nedělat nebo nedovést. Užívat rozumu znamená užívat klidu. A k tomuto stavu rozumného klidu, který bude doufejme ještě dále rozmnožován přenesením i toho posledního zbytku pohybu, který nám zbývá, směřuje výchova. Proto se není třeba starat o polarisující disposice v člověku, je třeba je spíš znalostí zasypávat, rozumem infikovat k poslednímu cíli: klidu, který je královstvím s tohoto světa. Živit a usměrňovat polarisující disposice bylo by nebezpečné pokoušení, vyvolávání energie, jejich koncentrace, a ta by mohla skončit výbuchem. Ostatně i zasypávání pramenů, známe-li zvrat a mstu života, může jednou překvapit i rozum. Co se na povrchu zasype, může se soustřeďovat dlouho a dlouho v hloubce a jednou přec nadejde výbuch. A to zbavuje naši perspektivu smutku.

KAPITOLA DEVÁTÁ

Je záhodno vzít na paškál inteligenta, či jak se nyní vhodněji říká, intelektuála, protože intelego znamená rozumím a dnešní inteligent nerozumí, proto jej nemůžeme nazývat inteligentem. Nerodí-li se člověk jako tabula rasa, pak je inteligence vlastnost vrozená; jsou velmi inteligentní psi a jsou venkovští oříškové, kteří mají mísu u boudy a kteří nanejvýš navštíví některou fenku, jež má své období. Zdá se tedy, že je inteligence otázkou rasy. Ať se však nikdo nedomnívá, že tu postuluji nějaké šlechtictví, ba naopak, možno spíše tvrdit, že rasu má častěji pes než ras. Intelektuál je člověk prošlý školou, dovede nejen číst a psát, ale má i své názory a právě v tom se rozlišuje od člověka prostého. A právě tyto názory jsou kamenem úrazu a nikoliv kamenem mudrců. Zvykli jsme si ctít přesvědčení, než podívejme se blíže. Přesvědčení je proto přesvědčením, že se člověk s přesvědčením dá přesvědčit, jinak je přesvědčení předsudkem. Protože se intelektuál vůbec nedá přesvědčit, má svůj rozum, stejně jako má svůj nos, jeho přesvědčení je předsudkem. Proto dnes nectíme přesvědčení, ale předsudky. Vždyť každého člověka, který se dá přesvědčit lidmi, dobou, změnou skutečnosti, současností, která je jiná než včerejšek, odsoudíme pohrdavě

jako člověka s nalomenou či navrtanou páteří. Jsme dokonale přesvědčeni, že člověk, který se dal přesvědčit, je bezcharakterní a kdyby se byl nezměnil, pokládali bychom jeho přesvědčení, jeho předsudek za přednost a výhodu pevného charakteru. Chceme-li uzavřít načrtnuté premisy, znamená to: jsme inteligenty proto, abychom nerozuměli a měli svůj předsudek, jehož pevnost a nezvratnost tvoří charakter.

Intelektuál (rozšíříme tento termín na vše, co jsme včera nazývali inteligencí) apriorně zamítá každý důvod. Má pouze svůj rozum, ke skutečnosti a k životu citový poměr nemá, jsa v tomto směru bezúhonným panicem. Když mu nasadíte až před nos důvod, i tehdy se dovede zachránit, má svůj předsudek a přesvědčení a jen tím se dívá na život a skutečnost. V podstatě se tento úkon podobá mikroskopování. Když chceme spatřit jen některá vlákna, zbarvíme je. A právě takto si intelektuál a člověk s přesvědčením, který se nedá přesvědčit, barví skutečnost a život svým předsudkem. Pak se nedivme, že v ní vidí pouze to, co v ní vidět chce.

Pozorujeme jasně, že tu je rozum příčinou krátkozrakosti a protože intelektuálové jsou lidé krátkozrací, nosí své brýle a své přesvědčení, aby jednoho dne neklopýtli o kámen a důvod, který by vážně pochroumal soustavu jejich předsudků.

Právě tato krátkozrakost je příčinou jejich touhy po klidu a pohodlí. Setkává-li se člověk se skutečností tváří v tvář, nemá jistotu, že bude zaskočen neznámou nejistotou. A bude-li hledat, odkud přišla a kde se tu vzala, může být nakonec horkou kaší, do níž kousl, přesvědčen a ztrácí své přesvědčení, svůj klid a charakter. Proto je třeba každému rozumnému člověku, který má svou soustavu předsudků, světový názor, aby se včas uchýlil na výměnek. Neboť ten stav, v němž žijí všichni intelektuálové od drobných úředníčků až po myslitele, spisovatele, a kulturní špičky, je pouze výměnkem, kam se prostý sedlák uchýlí před smrtí. A v tomto útěku před životem, jehož nikoliv nejmenším důkazem je všeobecná touha intelektuálů po zaměstnání s pensí, máme i příčinu, proč jsou intelektuálové vyřazeni z veřejného a politického života. Třeba i politik provozuje své často špinavé a falešné hry, přece i jeho hra znamená chápat život, chápat lidi alespoň v nejmenší dávce. Intelektuál se už příliš eliminoval a vyřadil z života, ztratil zájem na všem, co přesahuje jeho soukromí, je vytlačen samouky, či povýšenci z lidu, kteří však tím, jak se vzdalují či vzdálili od prostoty lidí, načervivěli nemocí a touhami intelektuálů a patlají to, co neměli odvahu zplodit intelektuálové, kteří žijí či umírají svůj život na dobrovolné, ba vytoužené pensi.

KAPITOLA DESÁTÁ

Když jsme viděli, jak se rozum zvrací až v smyslnost, pominuv smyslovost života, které se nechtěl dotknout, aby se neznečistil, když jsme viděli, jak se naopak hmotovost pozměňuje v nejčistší idealismus, nepoložíme jednoduše a zjednodušeně smyslovost a cit proti rozumu. Nahrazovat jej pouhým citem a pouhou smyslovostí, bylo by opět vyžívání života na půl. Je třeba jen odstranit nadvládu neplodného rozumu, protože jeho leptavá skepse podtíná tvořivost a s ní zároveň i život, protože život je tvořivost a tvoření, vznik, růst tvarů a jejich zanikání, počínající dozráním, jak se zvednou člověkovy ruce po posledním doteku. A právě od tohoto smyslu života nás rozum svou skepsí a holou abstrakcí, jež se lámou v potřebu klidu, pohodlí a končí v hnisajícím bahně, oddálil a oddaluje. Podívejme se na nejrozumnější století, byla vždycky umělecky i životně nejneplodnější. Bylo tomu tak nakonec v Řecku, bylo tomu tak v Římě, který se, ač byl národem neuměleckým v literatuře, sochařství, a zapisoval do života tvrdou kamennou architekturou, jež byla pravým výrazem organisačního a právnického ducha Římanů (správně na to upozorňuje ve svých Dějinách umění Elie Faure). Umění řecké umřelo na rozum, umění římské umřelo rozumem a klidem.

A právě na této době můžeme opět vidět protichůdnost klidu a života a nevyhnutelný zvrat rozumu, který už utkvěl, v nízkou smyslnost. Řím zajistil mír ve svém rozsáhlém panství, byl klid a pokoj a s ním nadešel i konec života. Ustává zároveň smyslovost, touha uskutečňova tvar, ať je to právní zřízení, jehož panství se rozšiřuje, ať jsou to kamenné stavby, vodovody, silnice, všechno ustává, protože rozum ovládl životní posedlost a potřebu pohybu a smyslovost pozměnila se v smyslnost, kde se darmo vyžívá lidská síla pod patronací rozumu, aniž by uspokojila a ukojila, stávajíc se příčinou dalšího rozkladu. Rozumné století Voltairovo bylo umělecky tak neplodné, bylo to století suchých žen, vedoucích filosofické rozhovory. Musil přijít J. J. Rousseau, objevit, jak bylo přirozeno pro tento reakční pohyb, nedostatečnost rozumu pro život, způsobit výbuch citu, pak už odklon od suchých a holých abstrakt k životnosti a smyslovosti přišel sám a s ním i výtrysk umění, tentokrát v romantismu. Není však třeba ani chodit pro příklady do historie, dívejme se kolem sebe. Shledáme, že člověk vždycky žije, jen pokud nedojde k bodu ať chtěného či životem vnuceného klidu. Na tomto úseku je pohyb, bezprostřední rozhodování a z něho vycházející čin, a v bodě, třebas to byl i cíl, k němuž jsme toužili dojít, nastává konec vší činnosti, konec po-

hybu a tím i konec života. Je zřejmo, že se pohyb může dít pouze mezi dvěma body, od startu k cíli. K tomuto běhu od startu k cíli je třeba být pouze takovým, jakým je kůň, který nemůže spatřit překážku, aniž by ji nepřeskočil a nepřemohl. Být pouze laydenskou lahví, nabitou životní energií, a mít potřebu tuto energii vybít. Na způsobu, jak člověk odtrhne ruku od žhavého předmětu, o nějž by se popálil, ukázal jsem na zárodek a počátek činu. Dalo by se to říci přehnaně, být víc zvířetem než člověkem, či být více mužem než člověkem. A zde si musíme ještě uvědomit, že nejde o nijaký návrat ke gorilímu období lidství. Není třeba zahazovat a bořit civilisaci, ale žít v ní jako lidé uprostřed věcí. Ovšem lakomcem se stává člověk, který vládl zlatem a nakonec byl zlatem ovládnut. A tak je to i s dnešním člověkem. Vládne stroji, které stvořil, a je jimi ovládnut a změněn k jejich obrazu, stává se mechanismem a abstraktem, a to všechno z hloupého područenství rozumu. Rozum sesadil boha, který byl cílem, a cíl přeložil nikoliv do člověka, ale do abstraktního lidství. A tento směr, který všechno zevšeobecňuje, abstrahuje, vylučuje člověka a zavádí lidství, pojem bez masa a kostí, vylučuje i osobní odpovědnost, svobodu a se svobodou radost práce a rozkoš z hotového tvaru i tovaru a místo svobody zavádí otroctví, bezútěšný mechanismus; to je věc čistě

rozumová, logická, špatná, životu protichůdná a vražedná. Dovede-li se do důsledků tato abstraktní metoda života, znamená to, že člověk bude žít pro lidstvo, bude pracovat pro imaginární lidstvo, bude plodit děti, kolik jich bude pro lidstvo třeba, bude odpočívat, aby mohl znovu pracovat pro lidstvo, bude zbaven všech svých osobních pocitů, osobních radostí a žalostí a myslíte, že bez nich bude ještě žít? Kdyby se mělo dojít k tomuto cíli, bylo by třeba všechny muže i ženy vykleštit, zřídit státní lidské hřebčince,*) aby zachovávaly lidský rod. Z narozených všechny mimo ty určené k zachování rodu ještě včas před dospělostí znova vykleštit. Jinak by mohlo přijít nemilé překvapení, že by se všichni ti otroci lidstva na lidstvo vykašlali, rozbořili celou civilisaci a raději volili žít jako barbaři a divoká zvěř. Jejich gesto bylo by výbuchem dlouho umlčované potřeby života, který se musí žít a může žít jen osobně a nikoliv obecně v prázdném pojmu lidství, všeobecna a abstrakta. Protože pak to není život, ale krňavé živoření.

Zde si všimněme opaku rozumu, víry. Víra je osobní zažívání pocitů a myšlenek, které rozum přechází jako nevysvětlitelné. A zde vidíme hloupost tohoto chvastouna, který si neví rady zde, kde lidsky pravdivě věděl a soudil poslední di-

*) Ostatně mravenci už se tak zařídili. Nahlédněte do Maeterlinckova »Života mravenců«.

voch uctívající nejtitěrnější fetiš. Nad otázkou smrti, nad skutečností iracionálna buď nemohoucně pokrčí rameny, je-li poctivý, a je-li šarlatán, blekotá hloupost na hloupost, zašitou v pytlích rozumných a spořádaných vět, aby obešel díru, do níž by mohl snadno spadnout. A naopak zde byla každá víra ve službách života, dala člověku osobně zažít určité pocity, předsunula mu i cíl, pro nějž se mohlo žít. Zde nebyl nikde Bůh abstraktem, byl osobním citem, osobním vědomím. A bylo-li i náboženství ve svých počátcích abstraktní, jak bylo lidmi žito, stávalo se osobním, čehož svědectvím nám může být na př. gotika. Ovšem i Pavlovo abstraktní křesťanství mělo v sobě důležitý smyslový, životní prvek, zdůrazňování věčnosti lidské duše. To vyvážilo ostatní abstraktnost, že se jí procedil v gotice a v sv. Františkovi životní pocit Ježíšův. Věčnost hlásaná křesťanstvím, to byla meta, třebas hozená do neznáma, jež byla s to dát člověku onen nutný úsek pohybu, když byla abstraktnost, vedoucí k odpírání života smyslů, životem zakrvena. To už Calvinova predestinace tento úsek k životnímu pohybu omezuje. Calvinova predestinace je obdobná fatalismu Mohamedánů. (Mohamed je opět synem abstraktní pouště.) Všimněme si jejich života a především umění. Jedině proto, že abstraktní pro-

rok Mohamed dal věřícím právo šířit víru mečem, otevřel ventil a dal národům abstraktního náboženství cíl. Jinak vedl by fatalismus k pohodlnosti, klidu a rozumu, které mohamedánské náboženství přenášelo i na posmrtnost, představujíc si nebe se vším smyslovým i smyslným komfortem. Ovšem, věřící si musili toho nebe zasloužit a zde byl opět, bylo-li, spíš než dovoleno, přikázáno šířit víru mečem, odstup od abstrakta k smyslovosti a možnost činu. Bez těchto nutných ventilů nebyla by vznikla ani arabská architektura, která je nejabstraktnější z umění i ve svých výzdobách, což ji odlišuje od smyslovější a živelnější gotiky. Ba není docela náhodou, že islam došel k smyslovějšímu výrazu, k malířství jen v Persii, která přijímala umělce vyháněné obrazoboreckou Byzancí a měla dosti smyslovosti, aby zmrazena abstraktností islamu mohla vykvést malířstvím, a stejně tak bylo i v smyslové Indii.

Rozum ovšem ukázal, že je každá víra založena na nedokázatelných faktech, udržovaných předsudkem. Ovšem, když konal tuto práci, byl přesvědčen o své všemohoucnosti, ale pak si vylámal zuby o tyto problémy, než se je naučil obcházet. Ale z této bezmocnosti se nenaučil pokoře, zachoval si svou pýchu a úšklebek bezzubého starce. Posunuv cíl z prostoru, s nebe na zemi, chtěl

stvořil na zemi ráj, stvořit svobodu, zatím dovede vytvářet pouze otroky abstrakta a abstraktního lidství a mechanisuje život člověka, který má právo být svoboden.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ

Zdálo-li se nám až dosud, že tvorba a tvoření je znakem a výhradou umění, byli jsme na velikém omylu. Tvorba je základem života vůbec a jen falešně a nešťastně žitý život obejde se, nebo je obrán o tvorbu a tvoření. Rozlišovali jsme v životě civilisaci a kulturu. A je to oprávněno jen dík všeobecné rozumovosti. Civilisace je soubor všech užitečných složek, jež opatřují lidstvu pohodlí, snazší život a zabezpečují víc klidu. Kultura byla vlastně nadstavbou, květem na hnoji vší účelnosti. Co však je platno toto dělení na účelné a neúčelné, užitečné a neužitečné, vznikají-li činy v obou oblastech z týchž popudů, z týchž příčin a ze stejné životní potřeby. Mám odvahu tvrdit, že všechno, vůbec všechno vzniká v životě z touhy stvořit tvar, tvarem rozšířit svého ducha, své lidství na hmotu, tvarem spoutat hmotu. Vzniká na příklad páka a co je to páka? Naše ruka, kterou si prodlužujeme. A k vytvoření páky bylo třeba tvůrčí představivosti, tvůrčí fantasie, aby nejprve člověku přišel na mysl tvar páky, prodloužené lidské ruky. A tak je to se vším. Byla o něco méně tvůrčí představa aeroplánu? Myslíte, že všechny vynálezy vznikají jinak než cestou tvorby, touto cestou, na níž je třeba zachytit hmotu, její energii a spoutat ji tvarem. Což se

v umění nezachycuje hmota a energie tvarem? Socha stvořená umělcem je nejenom ztvárněná hmota, ale i tvar naplněný energií, a právě tato síla si nás dovede podmaňovat, mluví k nám a vzrušuje. V aktu vznikání každého tvaru, ať už jej zařazujeme potom do civilisace či do kultury, není rozdílu, rozdíl nadchází teprve později ve výsledcích, jež dělí dualismus života. Teprve zde liší se aeroplán od sochy tím, že aeroplán je více záležitostí hmotnou a socha záležitostí duchovní, ačkoliv vznikly týmž procesem a z téže potřeby. Je to rozdíl obilí a květiny, z které chléb neupečeme a můžeme pouze vidět její barvu či cítit její vůni, je to rozdíl řeči a zpěvu, řeči, kterou se dohovořujeme, a zpěvem, který pouze zpíváme. Uvádím zde tento rozdíl, aby někdo omylem nepředpokládal, že na základě stejného vzniku činů života účelného i neúčelného v umění, žádám od umění účelnost, což se stalo zejména v naší době, dík teoretickým sociologům, kteří si pletou rozdíl kázání a zpěvu, docela obvyklým. Je-li vznik civilisačního i kulturního činu týž, dokazuje to pouze souvislost života, souvislost umění se životem, či bytí umění v životě a především to, že život je tvorbou a tvořením. A těchto několik vět bylo třeba předeslat, abychom jasně pochopili, čeho nás rozum hledí zbavit a oč oloupit.

Je-li život tvorbou, pak je životu vlastní a žijícímu člověku potřebná i tvůrčí radost a rozkoš z tvoření, uspokojení z dosaženého a uskutečněného tvaru. A nyní víme, že tato radost a potřeba člověka není pouze vyhrazena umělci, zažívá ji třebas i neuvědoměle každý člověk, který tvoří. Tedy sedlák nad polem dozrávajícího obilí, truhlář nad hotovým stolem, švec nad dokončenou botou, filosof nad hypothesou, umělec nad svým dílem, politik nad uskutečněním své myšlenky atd. atd. Každý má potřebu vyžít touhu po tvaru, touhu po uskutečňování. A zde právě rozum logisováním a zabstraktněním života zabraňuje lidem vyžívání potřeby, která je základem života. Tato potřeba tvaru je vlastně potřebou osobního zásahu do života, chceme vtisknouti svou stopu do cesty a proto i ono uspokojení, které se dostaví po činu, je osobní. Dnes se ovšem váha přenáší na kolektiv, a spíše na abstraktum. Je na příklad firma, která vyrábí nějaký tovar, dělník, který pracuje v této továrně, je pouze mechanismem, nemá žádný osobní zájem na tovaru, nemůže zažívat radost tvůrčího procesu, právě jako nezažívají tuto radost majitelé firmy, kterým záleží na tovaru, pokud jim na něm musí záležet pro výdělek. Člověk je tu osedlán hmotou, snížen na úroveň koně, který tahá, protože, kdyby netahal, bude bit a nedostal by třebas žrát, zájem koně o tažený náklad a zá-

jem dělníka o vyráběný tovar neliší se v ničem. Zde vzniká ovšem nepoctivost, která je všude, kde se netvoří. Dělník nemá zájem o tovar a imaginární firma, několik lidí za ní ukrytých, zajímá se o výdělek a utržené peníze, nezáleží tedy nikomu na dokonalosti tovaru a vyrábí se dokonale jen potud, pokud to vyžaduje konkurence, zákazník a pokud se dá zákazník ošálit.

Vytýkal jsem, že se přenáší váha na kolektiv. Aby mi bylo rozuměno. Kolektivismus je špatný, zbavuje-li člověka těchto osobních pocitů, potřeby vyžívat touhu po tvaru a touhu osobního zasahování do objektivního světa, pokud je však s to dát možnost tyto pocity a potřeby vyžít, pokud rehabilituje potřebu osobního vyžití, je životný. Je tedy třeba, aby měl dělník zájem na vyráběném tovaru, na výrobě, na továrně, a tento zájem bude mít jen tehdy, nebude-li práce pouhou prací, jak ji dosud vymezuje rozum, ale tvorbou a tvořením. Zde, kde se kolektivismus vrací k právům jedince, jsme svědky opět jednoho z životních zvratů, kolektivismus bojující s širokými masami proti jedincům pro široké masy, chce vlastně dát, třebas si toho není vědom, ztracené právo k vyžívání tvůrčí potřeby a touhy nikoliv kolektivu, ale jedinci v kolektivu. Chce zesocialisováním dát nejen lepší hmotné živobytí, odstranit bídu, ale musil by dát, třebas to nehlásá, i jednotlivci možnost vyžít

osobní potřebu tvoření s osobními radostmi uspokojení. Neboť dosud logisováním rozumu došli jsme tak daleko, že člověk je spíš tažným volem, s možností tvořit ztratil svobodu a je pouze otrokem, protože bez tvoření není svobody a svoboda je pouze ve vyžívání tvůrčí touhy. A bez tvůrčí touhy jedincem žité a uskutečňované není ani života. A zde idealismus rozumu, který si přivlastnil výsledky vzniklé tvorbou v nekalé touze po pohodlí, podle životního zákona zvratu proměnil se v nejhlubší a nejpustší hmotařství, nemá jen tvůrčí schopnost, byl sám spoután hmotou, nečistými penězi, zbavuje i ostatní lidi práva na výsledky, které si přivlastnil, života a svobody a vkládá jim na krk otrocký chomout. A mechanisací člověka, zabstraktněním lidských vztahů (na příklad bankovní obchod, bursy atd.) dosahuje falešnosti, nepoctivosti, hluchosti a neživotnosti života. Faleš, nepoctivost, hluchost neobstojí nikdy v životě tvůrčím, a tvůrčí život je otázkou osobní potřeby a vyžíváním osobních pocitů. A tím docházíme ovšem k neklidu a jinému pojmu lidského štěstí, a to všechno stojí v protipólu k rozumu.

KAPITOLA DVANÁCTÁ

V životě jsou zvraty, o nichž jsem se zmínil. Je to vlastně pořád a pořád problém fariseje a publikána, který se opakuje v nových podobách. Vědět není ještě znát a spíše možno říci, že vědět je neznat. Kdo ví, stěží poznává, jednak proto, že má oči oslepeny a zaslepeny tím, co ví, a to už schopnost poznávací podstatně umenšuje. Když člověk už něco ví, vkládá mimoděk to, co ví, do toho, co má poznávat. Rozum mu dává svou logikou, svou pamětí vražednou zbraň proti poznávání: abstraktnost a analogii, která vyhledává na pozorovaném zjevy a znaky shodné s tím, co už bylo kdysi dříve poznáváno či pozorováno. Tuto analogii nelze ovšem zcela vyloučit a zavrhnout, je jí jistě zapotřebí k poznávání znaků společných, bez ní bychom nevěděli opravdu, že švestka, hrušeň, jabloň a borovice jsou stromy. Ale přece v tom je nebezpečí, jež ohrožuje poznávání. Člověk rozumný ve své pohodlnosti spokojuje se prostě tím, že poznávaný zjev, na př. borovici, zařadí mezi stromy. To je sice pravda, ale řekněme přímo, není to pravda celá a úplná. Borovice je strom, ale zároveň stromem není, je borovicí, ba dokonce není ani borovicí, ale touto borovicí. Tím chci jen ukázat, že analogie podstatně přistřihuje schopnost poznávání, když ukazuje jen shodné, a nikoliv

rozdílné. A protože se už dnes úsudky rozumu nezískávají poznáváním, ale naučením, nemůžeme říci, že rozumní lidé ještě poznávají a znají, mají-li abstraktní a naučený obraz světa. Krajina bude jim krajinou, a člověk bude jim vždycky jen člověkem, nemá-li jeden zrovna nos jako spláclou okurku a druhý jak ptačí zoban. Snad si i zde myslí rozumní nad těmito řádky: Co nám to zde kafrá. — Jen chvilku strpení. Vezměme na př. malíře. Kdyby malíř viděl svět tak, jak jej vidí rozumní, přistřižený podle analogie, nota bene podle analogie, kterou užíval dědeček a nanejvýš otec, u rozumného člověka, o němž je řeč, vštípené učením a neobnovené poznáním, namaloval by houby. Malíř však musí vědět, vlastně to ani neví, ani to necítí, je mu to prostě životně dáno, že borovice je sice strom, ale také není strom a je borovice, a není borovice, ale tato borovice, vlastně však ani ne tato borovice, ale borovice, na kterou se dívá a která se dívá na něho. A pak teprve může malovat. Ale takto se musí dívat na svět nejen malíř, když víme z dřívějšího, že tvorba není výhradou umění, ale silou celého života, musí se takto dívat na svět (neříkám, že pouze na borovici) každý tvůrčí člověk. Všimněme si, jak hloupě poznává dnešní člověk na otázce fotografie; zde se nám nejlíp ukáže mechaničnost a mělkost pohledu dnešního člověka. Fotografie nám změnila svět.

Dříve byl svět jiný. Fotografický aparát přirozeně zachycuje svět pouze vnějškově, nebudeme snad na ubohém mechanismu žádat, aby viděl dovnitř, pod kůži člověkova obličeje. Ale poznáním nemůže být žádný pohled, který nevidí pod kůži člověku, pod kůru stromu, do hlíny zemi, snad netřeba dokazovat, že tvorba vzniká jen z tohoto a na tomto druhu poznání a nikoliv na jiném »poznání«, jemuž zvykáme, stáváme-li se rozumnými. Tak co tedy provedl fotografický aparát? Změnil celý vzhled světa, způsobil, že se člověk spokojil »poznánim«, které není poznáním, ale mechanickým pozorováním vnějšku. Vzpomeňme na př. malíře Giotta nebo jiného, jeho lidé, které maloval, jsou podle našeho dnešního rozumu spíše karikaturami. A myslíte, že byli současníkům, obyčejným lidem, karikaturami, myslíte, že neviděli takové podoby skutečně vedle sebe. Nebo myslíte, že nežily v lidech, skutečných lidech nerealistické podoby všech primitivů? Ovšemže to myslíte, jste-li rozumní. A proč, protože jste se naučili být fotografickým aparátem. Nechci tvrdit a kdybych tak učinil, mýlil bych se, že lidé před vynálezem fotografie poznávali a dívali se bezprostředně; ani je nelze přechválit. Ale měli tu výhodu, že se dívali alespoň podle obrazů, tedy přejímali poznání, jež bylo ve svém vzniku bezprostředním, přímým, hloubkovým, tím, které proniká až pod kůži. Dnes

však rozumný člověk přejímá mechanické pozorování fotografického aparátu a odtud ten rozpor mezi uměním a mezi všemi rozumnými. A kdo má pravdu? Rozumní, kteří nemají schopnost poznávat, jistě ne. Nejzábavnější na celé této věci je, že rozumný člověk si přivlastnil věci vzniklé právě tvorbou, tím druhem poznání, o němž jsem tu mluvil, dnes na nich lpí, protože prý jsou rozumné, protože jsou pravdou. Na př. perspektiva. Vypravuje se anekdota o Paolu Uccellovi, že se zabýval myšlenkami na perspektivu ve dne i v noci, a jeho žena pokládala ho už za blázna, když v noci z ničeho nic vyskočil a prohlašoval, že perspektiva je krásná. Tehdy perspektiva byla něčím bláznovským, dnes je naopak pravdou, a každý, kdo tuto perspektivu nevidí, je pokládán za blázna. Ale neděje se tak pouze s perspektivou, člověk si přisvojuje výsledky tvorby, od pohledu na svět, který mu dávalo kdysi malířství, dnes fotografický aparát (ale i ten vznikl tvorbou), až k civilisačním vymoženostem, k automobilu a aeroplánu. A to všechno si okupuje člověk z touhy po pohodlí, a ulpívaje na výsledcích staré tvorby, nejraději by už vůbec nedovolil dál něco tvořit, protože nová tvorba znamená proměnu, ztrátu klidu, ale konečně i tyto výsledky budou absorbovány, člověk se v nich pohodlně usadí jako v měkké klubovce a bude opět nenávidět tvorbu novou. Nemohli by-

chom si tedy na nic stěžovat, nebýt současné mechanisace, která utlouká schopnost poznávání a zasouvá prameny tvořivosti. Mluvil jsem v předešlých řádcích o malířství, připustí se tedy, snad v malířství, ale jinde? Ano, jinde je tomu právě tak. Noviny na příklad nám přinesou spoustu historek, přinášejí i tak zvaný světový názor, noviny prostě myslí za nás a lidé se učí myslit jen svými novinami. Zde je opět ústup od bezprostřednosti. Dělník, který dělá v továrně, pracuje podle úsporného taylorismu na součástce, na kusu, který nevidí zapjatý v celku a nevidí ani, jak se rodí z hmoty. Zde přec byly minulé doby šťastnější o to, že jejich práce nebyla pouze prací, t. j. dnešním otroctvím, a byla víc tvorbou. To byla výhoda minulých dob a jejich štěstí. Připomeňme si tu dnešní Ameriku, zemi, kde byla mechanisace dovedena nejdál. A dnes už nalezneme v literatuře stopy odporu proti mechanisaci a netvořivému pancivilismu, projevuje se sklon a touha po smyslovosti. A nenalezne-li východisko nejen Amerika, ale celý svět v budoucnu, kdy se podaří mechanisaci provést, provede zde sám život násilnou korekturu a má-li člověk zůstat člověkem, vrátí mu možnost tvorby. To je tedy důvod prvý.

Za druhé člověk nepoznává z nadutosti svého rozumu. Řekne si, vím, že je borovice strom a vy mi nebudete vykládat, že borovice není strom, ale

borovice, že není ani borovice, ale tato borovice, kterou vidíte vy a která vidí vás. Rozum, který člověku nic nevysvětlil, protože ani rozum to nebyl, který naučil člověka poznávat, že borovice je strom, nadul člověka vědomostmi a věděním. Namítne, co mně budete říkat, když já vím. Nepochopí, že ví vlastně to, co jiní poznali a teprve z jejich poznání mohl to zvědět. Měl by být vlastně pokorný, a vědět pouze, že je hlupák, i kdyby všechno věděl, protože věděním nemůže znát a tím méně dovést. Dovést, to předpokládá opět ten až pod kůži pronikající pohled, zde je svět, na nějž se dívám a který se dívá na mne, jen z tohoto poznání dovedu, jen s tohoto poznání přikročím ke skutku (který je, jak Šalda říká, v knize O t. zv. nesmrtelnosti básnického díla, otcem skutečnosti). Jinak jsme a zůstáváme hlupáky, kteří nic neznají a kteří nic nedovedou, či dovedou pouze papouškovat své vědění. Ale řekněte, rozumný člověče, víte, co je to smrt? Nesmíte však blábolit. Jasně a bez obcházení. Mlčíte. Tak vidíte, a jak si chcete i nadále myslit, že jste nadřazený, jak se můžete opíjet snem Gigantů, podobáte se přec oslu, který hýká, jako vy mluvíte, a chcípá, jako vy umíráte. Ale vy jste hloupější než tento osel. Ten si nemyslí, když jede s kopce, že táhne vůz, když vůz táhne jeho. Či snad si i ten osel myslí, že svými opratěmi ovládá kočího, ale pak jste si

úplně rovni. Osel a vy, rozumný člověk. Neboť vy si myslíte, že vládnete věcmi a když přijdete k této myšlence, věci už vládnou vámi. Odřekl jste se životního citu, který vám objevoval tajemnost vládnoucího života, nadul jste se pýchou svého vědění. Najedl jste se vědění, že už nemůžete trávit a jenom dávíte.

Jak patrno, stal se tu člověk farisejem a život, poznání a všechno je dáno pouze publikánovi. Zde rovněž pochopíme, proč jsou »blahoslavení chudí duchem, neboť jejich jest království nebeské«, a rovněž i to, proč »spíše velbloud projde uchem jehly, než bohatý do království nebeského«. Všechna tato tři podobenství jsou výrazem jediné pravdy. Rozumný člověk ovšem tuto pravdu těžko pochopí, dříve se musí stát nerozumným a pak teprve bude člověkem.

KAPITOLA TŘINÁCTÁ

Zvykli jsme si ctít světový názor. Člověk, který nemá světový názor, je pro nás zabedněný hlupák. Musíme si však uvědomit, že světový názor je pravidlem neplodný a mělký nesmysl. Jak zhoubně působí přesvědčení a názor na schopnost a možnost poznání u člověka, to jsme si už uvědomili v předešlém. A podobně, ba tím hůř je to se světovým názorem. Světový názor míchá se mezi skutečnost a mne, mezi život a mne, že se konec konců mohu dívat zas jenom tímto mléčným sklem předsudků a ze skutečnosti vidím jen to, co se hodí mému světovému názoru. Snad by byl ještě světový názor zachráněn, tato jednostrannost mohla by docela dobře být tvůrčím zaujetím, mohlo by to být ono tvořivé poznávání borovice, na kterou se dívám a která se dívá na mne. Právě ten pohled, jímž se na borovici dívám, mohl by být zaostřen určitým úhlem, který má příčinu v mé osobnosti. Proto si musíme uvědomit, jak takový světový názor vzniká. Kolik je případů, kdy vzniká tvůrčím poznáváním a všechny ty případy vyjmu z diskuse? Názor vzniká naučením, nanejvýš předaným poznáním, z něhož vyprchala všechna tvůrčí šťáva předáváním z ruky do ruky, a posléze prostřednictvím pedagogů, prostřednictvím žurnalistů lidem, u nichž spolu s ji-

nými názory se spojuje v t. zv. světový názor, není v něm už živin, nejsou tam vitaminy, a z názoru, který mohl být a snad i byl v původním stavu poznáním, stává se řezanka předsudků. To je tedy světový názor, soustava předsudků, soustava názorů a přesvědčení. Neřeknu, co si za tento světový názor koupíte, mohl bych urazit vaše svědomí, které bdí nad tímto pukavcem a chce z něho vysedět kuře. To však je docela marná námaha, z tohoto pukavce kuře nebude a nakonec pouze pocítíte jeho zbytečný zápach. A to je právě u světového názoru to nejdůležitější, že z něho nic není, že nic nerodí, že je neschopný účastnit se tvorby života. Názor je přirozeně dnes složkou téměř rozumovou a rozum paralysuje každou tvorbu. A pak se vyskytají i lidé, kteří tvrdí, že bez světového názoru není člověk člověkem, že každé dílo, jež neroste ze světového názoru, je prázdné a hluché. A zatím je prázdné každé dílo skládané tímto názorem. Či myslíte, že zedník, když klade cihlu vedle cihly, potřebuje světový názor, potřebuje jej inženýr, který konstruuje podle svých fantasií nový stroj, potřebuje světový názor malíř, který maluje obraz, potřebuje jej básník, který melodisuje slova, a hudebník, který tvoří zvukovou báseň? Zde světový názor pranic nepomůže, má svůj význam nejvýš v hospodě, kde se sejdou lidé různých světových názorů a diskusí o nich,

tímto mlácením prázdné slámy, krátí si dlouhou chvíli, aby se nenudili. Světový názor, to je zkornatění tepen našeho ducha, je vlastně pohodlím, neboť měříme celý svět svým světovým názorem, všechno, co se nehodí do krámu našeho světového názoru, je shnilé a nemorální, jenom my stkvíme se jako sv. Graal v nebeské výši svého světového názoru. A kdykoliv jsme nepochopeni ve svém světovém názoru, stáváme se mučedníky svého názoru. Kdyby na příklad dítě mělo svůj světový názor analogicky složený z jeho dětských nápadů, a kdyby je poslal otec za nějakou skopičinu klečet na hrách, je pranýřováno za své přesvědčení, je vlastně mučedníkem své pravdy, svého světového názoru. A stejně tak trpí pes za svůj světový názor, když vám zhltne na talíři uchystaný oběd a když ho za to obuškem trestáte. Zašli jsme se světovým názorem až ke psu, ale nemyslete, že je tomu jinak u lidí. Snad řeknete na tomto místě: Světový názor nahrazuje bývalou víru, dnes však víra zemřela a zbývá pouze světový názor. Je však veliký rozdíl mezi světovým názorem a vírou. A řekněme přímo: bez víry žijí vlastně jen lidé se světovým názorem a mohou to být docela dobře klerikálové a volnomyšlenkáři a především tak zv. inteligence. Člověk prostý a člověk tvořivý světový názor na štěstí nemá, člověk prostý a člověk tvořivý věří. A zde musím říci, že věří každý člo-

věk, i ten, který odporuje staré víře a dává sám sobě nebo jiným víru novou, i ateista, pokud je tvořivý, je věřícím člověkem, protože život a tvořivý život je podmíněn pouze vírou. Věří-li někdo, že nevěří a snaží-li se svou nevěru rozšířit, už tím, že pokládá za účelné tuto nevěru rozšiřovat, přitakává životu a věří v život. Teprve tato víra je plodná a tvořivá, a naopak světový názor, snůška plev z cizího obilí, nic nevytvoří a pouze komolí.

Lidé se světovým názorem jsou důslední, ale všimněme si této důslednosti a poznáváme, že znamená vlastně zajišťování klidu a bezpečnosti. Vezměme si příklad z problému rodiče a děti. Děti dorostou, stávají se dospělými a rodiče nedovedou tuto změnu pochopit, protože předpokládají ve své důslednosti, že dítě zůstává v poměru k nim stále dítětem, což je konečně v omezeném významu pravda s tím rozdílem, že dítě, když dospělo, samo si přivlastní své právo na život a na rozhodování. Jsou-li v tomto bodě rodiče důslední, snaží se i nadále podržet své právo na život dítěte a jeho všechny pokusy o vymanění se z jejich moci a osamostatnění chápou jako nevděčnost, neposlušnost, nedostatek úcty k rodičům. A když se takto urazí chováním svého dítěte a vtahují uražené do ulity své rodičovské důstojnosti, neznamená to nic jiného, než že si svou důsledností opatřují klid svého »svědomí« a jako Pilát si myjí

ruce, říkajíce: Jak si usteleš, tak si lehneš. Oč krásnější je nedůslednost matky či otce, kteří zapomínají třebas i svých včerejších vyhrůžek, a to proto, že jejich vztah k dítěti je hlubší a netouží pouze po svém právu na život dítěte a jen proto, když si dítě dospělostí toto právo přivlastnilo, nestáhnou se a nevzdychají nad uraženou důstojností svých rodičovských práv a povinností, a spokojí se s osudem svého stáří. Vždyť vlastně tato práva a povinnosti, nemyslím jen u rodičů, to jsou vlastně prostředek k ovládání druhého či k zasahování do jeho života. Ovšem naše juristické názvosloví roztáhlo se tak daleko, že jsme ochotni mluvit dokonce o právech a povinnostech přátelství, ale jaký je to nesmysl, práva a povinnosti přátelství. Jakmile mám k svému příteli nějaké právo, pak už vlastně můj přítel není přítelem, jako jím nejsem já, když mám k němu své povinnosti. Všimněme si. Věřitel ke svému dlužníku má svá práva, jako dlužník k svému věřiteli. Lze mluvit o přátelství tam, kde je poměr a vztah dlužníka k věřiteli, a nelze mluvit o čistém vztahu rodičů k dětem tam, kde se vede účetní kniha Má dáti, dal, třebas jsou do ní zapisovány položky jako je vděčnost, úcta, poslušnost. Docházíme tedy k závěru, že i dar, který je dáván s nárokem na vděčnost, chce si vlastně druhého podrobit, zavázat a zasahovat do jeho života. A tak je to i se

soucitem, i soucit zasahuje do života druhého a snaží si jej připoutat. A k čemu zde slouží světový názor? Ten všechny tyto zásahy do cizího života ospravedlní před svědomím a dává svému majiteli právo pozorovat v zrcadle samolibosti svou dokonalost. Světový názor a vlastně každý názor dává jistotu našemu svědomí, které se neobtěžuje novými otázkami v konkretních případech života, nezkoumá své jednání, je-li konkretně spravedlivé či nespravedlivé, protože direktivy jeho jednání jsou napřed vyřešeny a ospravedlněny světovým názorem. Uvedl jsem tu jako příklad především rodiče a děti, protože tento problém leží na dosah ruky a každý jej zakusil nebo jej může zakusit na vlastní kůži. Avšak tyto zásahy do cizího života jsou všeobecné. Stačí pomyslit na dělníka, na úředníka a každého zaměstnance. Úředník je klasifikován za své chování mimo úřad, ale nejen úředník, každý zaměstnanec, kterého si zaměstnavatel zaměstnáním podrobuje a zbavuje svobody, jež i v demokraciích zůstává na papíře v ústavách. Někdy takové jednání zaměstnavatelovo má už málem podobu dobré vůle a t. zv. humanity. Postaví dělníkům domky, stará se o ně v závodě, kde jsou lázně, tělocvičné sály, kluby, ale co je v podstatě všechna ta humanita, ne-li důslednější a šikovnější ovládání, jež zbavuje posledních zbytků svobody. Ale každý má potřebu

sám vyžít svůj život a odmítá všechno, co tomuto vyžití překáží, třebas to přistupuje k člověku v kostymu anděla strážce. Překáží světový názor, který tyto zásahy do cizího života ospravedlňuje, překáží tu falešný a prázdný pojem lidstva, v jehož jménu se utiskuje a potlačuje člověk, jako tu kdysi překáželo dogma. Proč Ježíš nectil sabat, kdy bylo povinností žida na nic nesáhnout. Bylo to jistě z potřeby jednat svobodně, nenosit železnou kazajku cizích zákonů. Zdá se však, že tu zamítám každý zásah do života, že tu rozdrobuji lidstvo na atomovou řadu jedinců. Spravedlivé a pravdivé jsou jen tvůrčí zásahy. Říkám zde přímo tvůrčí zásahy, t. j. zásahy tvořících jednotlivců. Že je tvorba spojena nerozlučně s jedincem, to jsem už ukázal dříve. Tato jedincova tvorba staví vždycky něco nového na místě starého, přijatého, zdogmatisovaného. Pravda je na straně tvorby, protože tvorba je životem. Jen takováto tvorba smí zasahovat do cizího života, právě proto, že si tato tvorba neosobuje žádné právo na jedince, je především osobní nutností jedincovou a že se k ní přimykají druzí jedinci, přijímajíce dobrovolně zásah do vlastního života, to je už záležitostí druhotnou. Když jsem tu zavrhoval světový názor, odmítal jsem jej, protože hájím právo tvorby a tvořivého života. Světový názor je vlastně definicí, je čímsi uzavřeným a život tvořivý je vždycky něco, co

přesahuje, co neuznává hranic, a z tvůrčí potřeby je neustále přechází. Definice je závěrem, nedopouští změny, nemá-li padnout. A život tvůrčí, předsune a nalézá nové premisy a starý logický závěr nutně padá. Světový názor a každý názor je statický, zatím co se život bez konce pohybuje a ve vlnách přílivu a odlivu tvoří nové situace, i když se tyto podobají dřívějším, jsou přec podstatně pozměněny momentem času, záměnou úloh a podmínek. Světový názor je pohodlná lenoška, s níž se díváme rámem okna na svět, ale nemůžeme přece popírat, že svět je ještě za tím rámem, a konečně sami, dovedeme-li potlačit svou krátkozrakost, poznáváme, že změny zasahují i do oblasti našeho rámu. A proto nemáme právo být přesvědčeni, ale stále se přesvědčovat. Život je polarisace, včerejší ctnost stává se dnes nectností, včerejší spravedlivost je dnes nespravedlivostí. A světový názor, který je soustavou předsudků, nemá dost pružnosti, aby se korigoval, je založen právě na své ztrnulosti, jež má dodat uspokojení našemu svědomí i v případech, kde by se snadno přesvědčilo o svém omylu a své lži, kterou si podstrkuje k vlastnímu lenošení. Světový názor je netvořivým vztahem člověka a života, proto nemá v životě tvůrčím svůj smysl. Mechanisuje jednání, mechanisuje myšlení, je neschopný k tvorbě, a

protože tvorba je životem, je neschopný k životu. A proto jej promineme pensistům, lidem, které již dal život do pense a na výměnek.

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ

Odhalili jsme slabinu důslednosti, proto máme novou potíž s charakterem. Dosud jsme nazývali charakterem právě tuto důslednost, opřenou o názor, a člověka, který jednal podle svého názoru, pokládali jsme za charakterního. Nyní však víme, že důslednost je vlastně pohodlnické uhýbání a řešení, které je už předem dáno. Člověk důsledný, který přijde do určité situace, jedná podle svého názoru, a jistě nemůže být předností jednat podle předsudku, ačkoliv je toto jednání mnohem pohodlnější, zaručuje svědomí klid a zbavuje výčitek, jimž naopak snáz propadne člověk, který se snaží řešit situaci novým poznáním, neboť toto nové poznání dovede ho snadno k nedůslednosti. A už jsme tu my lidé rozumní a hned vytýkáme nedůkladnost a gestem velekněze odbýváme ubohého hříšníka, nalezajíce u něho nedostatek charakteru. Když však uvážíme, že jsme právě tu důslednost, která velmi často bývá vlastně ješitností, jež nechce uznat svůj omyl a k zachránění svého omylu utíká se i k nekalým prostředkům, stačí jen připomenout argument starých, když dovedeni do úzkých, nedovedou jen z ješitnosti uznat důvody mladšího protivníka, s nímž vedou diskusi, a přesvědčeni o neomylnosti svého stáří, odvolávají se na své zkušenosti a hledí se posléze zachránit

autoritou svých šedin a prohlásí protivníka za holobrádka a nezkušeného zelenáče. Zkušenosti, na něž se tehdy uskřípnutý odvolává, jsou tvrdým oříškem. Už dříve jsem řekl, jak názor pokřivuje skutečnost a jak vadí v čistém a bezprostředním poznávání. Proto uvádět zkušenost jako argument, je příliš podezřelé, je otázka, nezdřevěněl-li náš šedivý protivník na tolik, že už je neschopen zkušenosti přijímat. A užívá-li takových argumentů, ležících s cesty vlastní diskuse, je už ta dřevnatost nesporná. A jsme pro ten případ ochotni přiznat víc zkušeností tomu holobrádkovi, protože ten dosud svými předsudky (= názory a světovým názorem) nezdřevěněl, nebo zdřevěněl méně, jeho dětství není tak zasuto a vzdáleno a proto dovede a má možnost i bezprostředně chápat. Zatím, co už náš starý protivník má všechno vyřešeno ve svém názoru, o jehož neomylnosti je přesvědčen a už proto je neschopen chápání a když ucítil v podpatcích slabost a nejistotu, aby zachránil nedotknutelnost svého stáří, končí debatu tím hloupým závěrem o zeleném mládí. Nevím, máte-li odvahu nazvat takového starce charakterním, když se tu uplatňovala především ješitnost a neomylnictví. Jen ješitnost nedovedla uznat důvody mladého protivníka a jen ješitnost, aby sama ochránila důstojnost, sáhla k tomu prahloupému závěru. Nemysleme však, že se ješitnost

účastní v argumentaci pouze tam, kde se pře starý s mladým, ješitnost, samolibost a všechny jiné nectnosti jsou složkami a pákami všeho myšlení. A nemyslete, že sám, když píšu tyto řádky, jsem přesvědčen, že do nich nepadá stín ješitnosti, samolibosti a ostatních pěkných vlastností člověka. Otázka charakteru stává se tím spletitější a dál se zamotává, když nemůžeme uznat za charakter tu úctyhodnou dřevěnost a ztrnulost způsobenou názory. Kde tedy hledat charakter, když to, co jsme dosud alespoň v převážné většině charakterem nazývali, byla obdivuhodná sloučenina lidských nectností, od samolibosti po pýchu a zlomyslnost. I na tuto cestu se vydáme, tolik je však jisto, že už nenalezneme po dřívějším charakterního člověka u každých dveří a především nepůjdeme hledat charakter k farisejům, kteří se modlí své: Jak Ti děkuji, bože, že nejsem jako ten publikán, ale právě naopak k publikánovi, jehož nečistoty se farisej děsí a strachuje. Nelze tu nakreslit půdorys charakteru, protože takové these a postuláty nemají cenu vykouřené fajfky tabáku. Tolik je však jisto, že charakter nebudeme nadále měřit podle důslednosti, když už víme, že právě tuto důslednost vyvolávají velmi často, ne-li téměř vždycky, docela nízké pocity, uchovat si svoji důstojnost, uchovat si klid svého svědomí. Charakterním bude spíš člověk, který má odvahu

k nedůslednosti, protože nelpí na svém předsudku a svými názory dosud nezdřevěněl, aby nemohl chápat skutečnost. Právě toto chápání skutečnosti a odvaha přiznat se k omylu, odvaha dát se poučit třebas mladým člověkem, dát se poučit třebas neučeným člověkem, hlupákem, který nemá vědomosti, málo ví a proto dovede víc chápat, to nám bude spolehlivějším měřítkem charakteru. Šalda napsal jednu krásnou větu: »Kdykoliv mne někdo obdaroval, byl chudší než já, kdykoliv mne někdo poučil, byl mladší než já.« Zde máme příklad, jak se zachová starší k mladšímu, má-li odvahu a když dosud nezdřevěněl. Ovšem, nikdy nesmíme být lehkověrní. Nahoře jsem řekl, že vím, že i v těchto řádcích se účastní samolibost a ješitnost. A právě tak pamatujme i zde, že i těm, kteří dovedou uznat důvody mladého protivníka, může šimrat uspokojení krajiny břišní, kde sídlí naše pýcha, a i tito se mohou těšit a být ješitní na to, že právě oni mohou chápat, kde druzí nechápou, že právě oni nezdřevěněli, že právě oni dovedou přemoci svou ješitnost a být hrdi na to, že umí potlačit neomylnictví a hrdost, která nerada dopouští vlastní porážku. To však nemůže na věci nic měnit a nemůžeme se vracet k dřevěnosti a ztrnulosti, abychom je uznávali a slavili jako charakter. S charakterem bude to tedy jako se světovým názorem, kde nesmíme být přesvěd-

čeni, ale musíme se stále a stále přesvědčovat. A charakter bude v odvaze docházet k novému přesvědčení, v odvaze a poctivosti, která se dá přesvědčit skutečností a bez obavy koriguje své omyly. Charakter není tedy statickou poctivostí a zarytým sledováním včerejších názorů, to by byl charakterním i osel, který chodí se zavázanýma očima v přesném kruhu u studny, z níž čerpá vodu. Charakter se dobývá jenom v konkretních situacích, kde nutno jednat a kde se zapomíná a při nutnosti jednání se ani nemůže myslit na všeobecné zásady a na podobné hlouposti, jakou je světový názor, a nedobývá se poctivým sledováním vlastních zásad, ale poctivým poznáním, které zavede často k nedůslednosti. Spíše v této poctivé nedůslednosti, jež je založena na tvůrčím pochopení této borovice, na kterou se dívám a která se dívá na mne, bude charakter, protože tato nedůslednost je vlastně odvahou, přiznává si omyl, který povstal ať nedostatečným pochopením, ať přimísením názorové strusky, a objeví se nám konečně jako pravá a čistá důslednost, která hledá ve skutečnosti a životě tvořivé a má odvahu korigovat sama sebe proti ješitnosti, samolibosti, které se alespoň, nedovede-li je zcela z tvůrčího procesu vyřadit, snaží potlačit, jak jen může. Charakternějším je nám člověk, který opomíjí svou včerejší zásadu pro dnešní nové a čistší poznání.

Je to opět vlastně pokorný publikán a nikoliv nadutý a neomylný farisej, jehož charakter náhle objevujeme ve světle nízkých nectností. Jeho charakter není charakterem, je to fikslování samolibosti, neomylnictví a tvrdohlavosti, jež mají zaručit svědomí mír a hnojný klid. Jen u publikána nacházíme čistý charakter a teprve u něho má charakter pravou dynamickou podobu.

KAPITOLA PATNÁCTÁ

Žena je často jediný nerozumový prvek, s nímž přijde rozumový člověk do styku, neboť eunuchem či panicem bývá pouze ve svých myšlenkách. Pohlaví je u rozumného člověka vlastně jediný nerozumový orgán, který se nedá ovládat, nedá si vnutit rozumové zákony. Avšak rozumový člověk se pokouší i v tomto směru. Chce na př. diktovat a řídit plodnost. Opět k svému vlastnímu pohodlí. Rozumný člověk ví, že dítě je záležitost velmi obtížná, překáží našemu klidu, vyskytne se tu z ničeho nic, začne žít a jeho život ubírá pohodlí. Nutno na dítě myslit, nutno se o ně starat. Ovšem, to ještě rozumový člověk uzná, uvědomí si, že život bez dítěte je vlastně později příliš šedivý, odhodlá se i dítě mít, ovšem počet dětí nutno přiměřeně omezit, aby příliš nezatížili naši kapsu či nenutili nás k větší námaze. Emil Zola měl opačnou thesi a říkal, čím víc dětí, tím větší energii člověk vyvine a tím se i líp rodině vede. Tato zásada je vlastně obměnou lidového přísloví: Dá pánbůh zajíčka, dá i chlebíčka. A obě nejsou daleko od pravdy. Protože se život mstí a idealistu dovede smočit přímo v blátě, není pochyby, že nechá bez trestu i tuto vypočítavost. Život vyžaduje i v tomto úseku tvořivost a sotva strpí, aby byl přistřihován. Najde si už formu své msty.

Všimněme si však, jak vypadá rozumný člověk před nerozumnou ženou. Kdo myslíte, že je hlupák, kdo dovede nadělat tolik skopičin, kdo dovede tak směšně jednat, hromadit hloupost na hloupost? Je to vždycky rozumný muž, který se před nerozumnou ženou mění v hlupáčka. A to proto, že žena je smyslovější, dovede dávno chápat tam, kam se mužský rozum dlouhou úvahou ještě nedoklopýtal.

Rozumný muž je sice směšný, neživotný, ale rozumná žena, to je neživá kreatura. Rozumná žena chápe dítě jako přítěž, bojí se porodních bolestí, má strach, že by jimi mohla zahynout její vzácná osoba, na níž životu houby záleží. Řeknete snad, je to pud sebezáchovy, ale život sebezáchovu v této oblasti jedincově nezná, spíše vyžaduje sebeničení. Proto matka dovede obětovat za dítě i život, dovede bdít nad jeho postýlkou, je-li nemocné, ačkoliv tím sama sebe ničí a mohla by ten čas lépe užít v rozkoších. Zde má život nesentimentální zásadu, podle níž má větší cenu život, který povstává, než ten, který končí. Život, který nadchází, obsahuje možnost nového života, a život, který se už předal, může už pouze dojít k svému dožití.

Takovéto rozumné ženě je její vztah k muži vlastně zaměstnáním. Muž vydělává a žena mu

vedle domácí práce, kterou často ani dělat nemusí, dává rozkoš, to je její zaměstnání. Řekněte mi, čím se liší tato žena od prostitutky? Pouze tím, že se vzdává jednomu muži (není-li mu náhodou nevěrná), je tedy nejvýš monogamní prostitutkou.

Prostituce je otázka čistě sexuální a nemá s erotikou nic společného. Erotický vztah muže k ženě je čistší, nespočívá pouze v sexu, není pouze vyprazdňováním plných žláz. Erotický vztah k ženě podobá se či je úplně tvůrčím vztahem člověka k životu, je očištěným společenstvím a tvořivou souvislostí. V této oblasti přirozeně nemá prostitutka své loviště, její doménou je sexus. A tu musíme říci, že prostitutka má svůj kádr zákazníků opět mezi rozumnými. Souvisí to přirozeně se zvraty života, s pomstou života, která rozumného, vypočítavého, čistoty dbalého člověka obrací k pravému opaku. Ptejte se prostitutek na jejich hlavní zákazníky. Jsou to velmi často lidé, kteří k nim přicházejí pravidelně. Mladé ztřeštěnce opilé ještě kvašením šťáv nemůžeme zde brát v úvahu. Je to u nich pouze přechodné stadium puberty. Ale ti hlavní zákazníci jsou lidé rozumní. Zaplatí prostitutce a mohou na ní žádat, co by neměli odvahu žádat na vlastní ženě. Jsou to tajní hříšníci, kteří jsou při denním světle

ctnostnými fariseji. Pak jsou mezi nimi pravidelní hosté, kteří jdou k prostitutce vyprázdnit žlázy právě tak, jako vykonávají tělesnou potřebu. Je to třebas úředník, který si po prvním zahýří, či rozpočítá peníze na několikeré vykonání této sexuální potřeby. Nemíním tu však tvrdit, že rozum je vlastní příčinou prostituce, ačkoliv bych ani tímto přehnaným tvrzením neminul pravdu tak docela, chci však říci, že rozum nebrání před prostitucí, že rozum nedovede zabránit, ale naopak přímo podporuje pokles erotiky na pouhý sexus, který je otázkou žláz.

Dnešní t. zv. pokrok jde se standartou racionalisace. A nejde jen o racionalisaci chovu dobytka, zracionalisovat nutno i vztah muže a ženy a z tohoto vztahu plynoucí problém plodnosti. Dnes ve jménu abstraktního lidstva, které je prázdným pojmem bez obsahu a vlastně ničím, nutno předepsat rozsah jedincových možností v této poloze. Regulovat plodnost uměle a podle obecného užitku a potřeb lidstva. Plodnost se může regulovat potraty a preventivními prostředky, ačkoliv dostatečným regulativem je hospodářské potlačování slabších jedinců a konečně i sám úctyhodný rozum. Opět se tu omezuje člověk, přistřihuje se jeho svoboda a tento zásah málo se liší od zásahu hospodářského, který mechanisací pozměňuje práci z tvorby na otroctví. Člověk se tu snižuje na

úroveň otroka, který dělá otrockou práci pro svého pána, jímž je imaginární lidstvo či společnost, a plodí mu děti podle jeho potřeb a disposic. Bude-li jednou tato regulace dosažena, myslíte, že se bude člověk v něčem lišit od domácích zvířat, které hospodář, když je jejich čas a když to potřebuje, dovede k spáření. A má-li být regulace důsledná, nutno zřídit lidské chovné stanice, kde si bude ta imaginární společnost či lidstvo pěstovat potomky a ostatní lidi pro snadnější regulaci této i ostatní činnosti promění v eunuchy. To by byl důsledný směr pokroku a racionalisace. Mohlo by se zdát, že racionalisací chce lidstvo ulehčit práci přírodě. Vždyť příroda se stará rovněž o to, co je lidstvu potřebné, což nám ukáže nejlíp fakt, že se po válkách rodí většinou chlapci. Známe-li však mstivost života a jeho zvraty, o nichž se tu mluvilo už několikrát, přijmeme asi sotva racionalisaci této oblasti. A pak je velký rozdíl mezi samovolným růstem a umělým pěstováním. Uměle pěstované květiny a rostliny jsou sice krásné nebo mají větší plody, leč toto zvětšení plodu je v podstatě mrzačením. Vždyť tyto uměle pěstované rostliny vyžadují zahradníkovy péče či ovzduší skleníku a nelze věřit, že by umělé pěstování lidstva či racionalisace plodnosti nezpůsobila nebezpečné pokřivení člověka, nezmenšila jeho odolnost, či nepodvrátila sám základ života, lidskou tvořivost.

Přírodě záleží na zachování rodu, pro ni je bezvýznamný život jedince, který je pouze průchodní stanicí rodu, a člověku přirozeně záleží na zachování vlastního života. V dítěti cítí vlastní krev, ač tu splňuje vůli přírody a zachovává rod. Sám člověk cítí v dítěti sama sebe, příroda vidí, že byl v dítěti zachován rod. Tak i hůl má dva konce. Právě tak lidstvu záleží jenom na rodu. I pro ně má jedinec význam pouze jako součást celku. Dělají-li dva totéž, není to totéž. Přírodě ovšem nezáleží na jedinci jako jedinci, z přebytku síly plýtvá, nestará se, kolik jedinců vzejde ze zasetých semen, starost o sama sebe přenechává jedincovu pudu sebezáchovy, sebeuskutečnění a seberozšíření. A zde překáží lidstvo, zde je lidstvo v rozporu s vlastním smyslem člověkova života. Člověk má svůj význam jako člověk, jako jedinec, protože tvořivost, která je vlastním smyslem člověka, vychází vždycky z člověka jako jedince. Tvořivostí rozšiřuje člověk prostor svého osobního života a zde se proti němu staví společnost a lidstvo. Kdo je však to lidstvo? Jedinec, člověk, to je konkretní živočich, to jsi ty, to jsem já. Ale kdo je to lidstvo? Řeknete: my. A kdo je to my? To už nejsi ty, to už nejsem já, to je soubor všech jedinců, soubor, který nemá oči, srdce, soubor, který je pouhopouhým pojmem, který z pobloužení chcete živit krví ubranou vlastnímu konkretnímu

životu. Jaké právo má toto abstraktum omezovat osobní život, když samo nemůže nic tvořit a proto ani žít. Vytýkalo se katolicismu balamucení člověka posmrtným životem, posmrtnými odměnami či tresty, ale oč konkretnější je toto balamucení, kde člověk sám jako jedinec předstupuje před boží soud a vydává počet ze svých činů. Oč je toto balamucení, právě pro tento osobní charakter, životnější, než prázdná idea lidstva, když se ve jménu této prázdné a abstraktní ideje potlačuje konkretní život jedincův a člověkovo právo na vyžívání života tvořením. Mechanisací pozměňuje se práce v otroctví, racionalisací chce se omezit i právo nenarozeného jedince na život.

Člověk se stává otrokem proto, že je omezován. Omezení, které přichází z venči diktováno ve jménu prázdného lidství liší se docela podstatně od sebeomezení. Sebeomezení je vždycky svobodné. Zákon, který dávám sám sobě, nebo zákon, který dobrovolně přijímám, znamená svobodu. Lidstvo, to však není zákon, který si sami jako jedinci dáváme nebo dobrovolně přijímáme, lidstvo a lidství je fetiš, náhrada starých fetišů, jež byly jedincům vhodným prostředkem k ovládání jedinců. Je to pojem bez masa a krve, pojem, který jedinec, sám jsa člověkem, necítí nebo může cítit jen jako sebezbožnění. Sebezbožnění, v němž se spojuje start a cíl v jeden bod a tímto spojením

ztrácí se přirozeně prostor nutný k lidskému tvořivému životu. Člověk je tu sám sobě cílem, duchovost stává se tělesností a pak se už člověk v ničem neliší od zvířete. Necítí svou podřazenost, tu konkretní podřazenost, jež se stávala uvědoměním nadřazenosti a vedla k tvoření a přetváření světa do vyšší duchové polohy, která je vlastním znakem člověka nad vegetativní součástí života společnou s ostatními živočichy.

KAPITOLA ŠESTNÁCTÁ

Dítě nemá ještě rozum, neví, co je to charakter, nemá hloupá přesvědčení, ani světový názor, dovede poznávat. Stojí-li před věcí, je zaujato jejím chápáním, vidí ji vytrženou a oddělenou ze vší souvislosti, jak jsem uvedl při charakteristice tvůrčího chápání, vidí tuto borovici, jež stojí před námi a vidí nás. Už zkušenost působí rušivě. Vidíme-li nějakou věc po prvé, je naše chápání nejbližší onomu čistému, rozumem nezakalenému vidění, vidět ji po druhé, po třetí a ještě častěji, znamená už letmé přehlédnutí. V té chvíli si už vlastně promítáme obraz předmětu na předmět sám, podoba předmětu nemá už vliv na naše poznávání, nyní už poznáváme v předmětu pouze svou představu. Z druhého pohledu nikdy nelze tvořit, druhý, třetí a další pohledy už zasypávají, rozmazávají první čistou představu. A čím jasněji jsme si uvědomili znaky předmětů, barvu, tvar, velikost, látku atd., a nebylo-li první shlédnutí pouhým vytržením, které si neuvědomuje, ale pouze vidí a v pohledu, v němž se vlastně předmět propadá z hlubiny světa do hlubiny naší bytosti, tím méně předmět známe, tím žalostněji budeme jej znát v dalším setkání a shlédnutí. Čím víc o něm víme, tím méně jej budeme znát. Zkušenost je vlastně řada prospěchářských poznatků,

které nám říkají, abychom nesahali na horkou plotnu, protože si nutně popálíme prsty. A bude-li vám někdo vykládat o tvůrčí zkušenosti, pošlete ho k šípku, tvůrce nemůže být nikdy zkušený. Tvoří-li, sahá vlastně po tmě po předmětech nových a nikdy neviděných, možná, že se popálí na celý život, ale to už je risiko tvorby. Tvůrce má odvahu k risiku. A sahá-li po novém (a pouze obsáhnutí nových věcí je tvorbou), nemůže mít přirozeně s novými věcmi zkušenosti. Můžeme mít zkušenost s neznámou ženou, kterou jsme právě poznali? A přece, máme-li ji rádi, nestrachujeme se její náruči. Tvůrčí zkušenost vůbec neexistuje, buď je to falešný pojem, do něhož uzavíráme, co vlastně tvůrčí zkušeností není, a je třebas jen řemeslem, anebo je to holý švindl a chytráctví, které ví, jak fixlovat, aby se alespoň dočasně ukryla impotence a kašírovanost. Všimněme si ještě toho, že zkušenost je vždycky konservativní, udržuje minulé, staré, proti novému a budoucímu, protože to nové může leckdy důkladně popálit. A pak zkušenost vybudovala předsudky o světě, které jsme zvyklí nazývat přesvědčením, tyto předsudky sepjala v soustavu a každé tvůrčí poznání a pochopení, jež přináší vždycky něco nového, ruší ten pokojný řetěz předsudků, v němž můžeme žít podle své zkušenosti bez zklamání. Proto je každá tvorba opakem zkušenosti, zkušeností ne-

můžeme stvořit ani tu nejmenší věc. Už před Newtonem padala odjakživa jablka na zemi, i kámen, který byl vyhozen, vracel se k zemi, a teprve Newton uviděl pád jablka vytrženě a jedinečně, druhým to bylo krutou samozřejmostí a zkušeností.

Prostý člověk je bližší dítěti, u něho není tolik nečisté zkušenosti, která ničí všechno poznávání. Tvůrce a prostý člověk jsou si bližší, mnohem bližší než intelektuál a tvořivý člověk. Zdá se snad, že umělec je rafinovanější a rafinovanost že je příčinou toho, že vidí, spojuje věci v nové souvislosti, když je nejdříve uviděl vytržené a ze vší souvislosti vysuté. Ale pravdou je opak. V okamžiku tvoření je umělec prostým člověkem, vytrhuje se sám ze zkušenosti, vychází sám ze souvislosti dřívějšího a nahý, nezkušený stojí před věcí, vidí borovici, jež před ním stojí a která se na něho dívá. Mezi rafinovaností, kterou jsme ochotni přisoudit tvůrčímu člověku, a mezi prostotou není, jak se zdá, rozdílu. Jsou to nanejvýš dva sousední body na kruhu, k nimž se dochází různými a protichůdnými cestami. A sousedí-li tyto body na kruhu, jsou vlastně bodem jediným a jeden rovná se druhému. Rozumného člověka oklamete mnohem snadněji než člověka prostého. Proč? Protože prostý člověk dovede poznávat, kde

se rozumný snaží doklopýtat k poznání zrádnými cestami svých zkušeností.

Nahrazovat tuto prostotu obecnou rozumností je zásluha velmi pochybná, rozumnost nemůže být náhradou úměrnou prostotě. A oč se vlastně dnes úmyslně, či pouze mimochodem zasazuje naše školství, náš demokratický systém a naše noviny? Chceme rozšířit »inteligenci« tam, kde bylo ještě trochu moudrosti, kde byla bezprostřední prostota, zanáší se často hloupými novinářskými žvasty »inteligence«, jež vlastně inteligencí není. Jak falešný je náš pojem osvěty. Chceme osvítit prostotu rozumem, zásobit ji důkladně poznatky, naučit ji, aby znala, věděla, a zapomínáme, že ji tím vlastně neučíme a nemůžeme naučit, aby něco dovedla a uměla, a umět je slovo, od něhož se odvozuje umění. Zapomíná se, že dokonce těmi »zkušenostmi«, jimiž může z druhé, třetí ruky zásobovat naše osvěta a naše žurnalistika, ubíjíme v lidech, kteří byli ještě včera prostými a dnes se stávají rozumnými, schopnost poznávání. Kdyby se však ubíjela jen schopnost poznávání, nebylo by tak zle, alespoň pro ty ubohé oběti a novopečené inteligenty, ale zde se sahá až na kořen života. Řekl jsem už dřív, že tvoření je smyslem života a že je úzce spojeno a podloženo se schopností čistého chápání neporušeného rozumem. Odvádíme-li zde člověka od poznávání da-

ného vědění, odvádíme jej od smyslu života. Takový člověk ztratí prostotu, stane se podle našeho názvosloví rozumnějším, ale té nové prostoty, která dává novou tvůrčí možnost, nenabude. Zůstane viset v neživotné rozumnosti. Zde je snad důvod, proč člověk ve městě vymírá už v třetí generaci, a důvod krisí nebo záhuby prostého venkovana v rozumném městském prostředí.

Každý člověk má právo na život a na tvořivost. Nikdo zde nemůže být pánem, brát lidem možnost tvoření a udělat z nich otroky. Kdo netvoří a nemůže tvořit, kdyby měl desetkrát právo hlasovat, shromažďovací svobodu a svobodu tisku, zůstává stále otrokem. Nadouváme se pyšně, že jsme člověka osvobodili, ale pravdou je opak. V době rukodílné výroby byl otrok a pánův poddaný svobodnější než dnes, měl možnost tvorby, ať byl ševcem, kovářem, zahradníkem nebo básníkem. V dnešní době všeobecného mašinismu nenašli jsme cestu tvůrčí svobody, a dosud mechanisací otroctví jen utvrzujeme. Rozšiřováním »inteligence«, osvětou, novinami a vším, čím potlačujeme v lidech prostotu, podrývajíce tvůrčí schopnost, aniž dáváme novou, která leží teprve za překonáním marného a neživotného rozumu, ztotožněna s původní prostotou, v člověku zabíjíme člověka. Nač tu zbytečnou »inteligenci«, ubíjí-li či stlačuje-li lidskou duši jako vzduch, mimoděk chystajíc výbuch

vajíce mu pochybnou zásobu poznatků a zbytečpřetlaku, když odvádí člověka do vzduchoprázdnoty, kde může prozatím žít jen stroj, nikoliv však člověk. Co platno, budou-li lidé rozumní? Je třeba nalézt možnost tvoření, bez níž člověk umírá. Prostý člověk a nikoliv neplodný, kleštěnecký, nečlověcký rozuma, bude východiskem, protože je cílem tvorba.

KAPITOLA SEDMNÁCTÁ

Ještě jsme vinou svého rozumu neuvázli na písku a za to můžeme děkovat jen životu, který obsahuje prostotu, již ovšem v bublácké nadutosti nazýváme hloupostí. Budiž. I hloupost je bližší životnímu zřídlu tvořivosti a proto je moudřejší než vnitřní prázdnotou nadutý rozum. Kdyby bylo všechno provedeno podle lékařských receptů hloupého (musíme zde trochu obracet pojmy) rozumu, dávno bychom už pochovali posledního člověka. zemřelého rozumovou injekcí.

Rozum je opakem tvořivosti a tvořivost, pouze tvořivost je životem. Mluvíme často hloupě o rozumovém základu moderní doby a klademe důraz hlavně na slovo věda. Už dříve jsem řekl, že vědět ani zdaleka neznamená znát a dokonce už ne umět a dovést. Život, jehož synonymem je tvořivost, je obsažen pouze tam, kde se zná, t. j. chápe, umí a dovede. Už dříve jsem upozorňoval, že věděním nelze tvořit a kdybychom byli oteklí vědomostmi stosvazkové encyklopedie a nejsme-li tvořiví, nemáme-li v sobě tvořivost (oblast, kde rozum a všechny vaše vědomosti nemají cenu zlámaného groše), nevytvoříme nic, a náš život nemá ani subjektivní smysl a cenu. Konec konců buďme k sobě upřímní, málo nám záleží na objektivní ceně a smyslu našeho života, či lépe zá-

leží nám na něm potud, pokud nekalí, nehatí náš subjektivní smysl a subjektivní cenu, jen subjektivním lze přejít k objektivnímu. Strachujeme se sami o sebe, chceme žít, chceme sami pro sebe zabrat co největší kus místa, ale především, a na tom nám nejvíc záleží, snažíme se zanechat po sobě co nejtrvalejší stopu. Zde přicházíme k osobnímu imperialismu, který vlastně není ničím jiným, než snahou, rozšířit prostor, který zaujímáme. Jen proto se snažíme vnucovat druhým své mínění, spolykat své bližní, aby se stali námi, proto si ochočujeme psa, koně, elektřinu, páru a člověka. Tím se lišíme od zvířete, kterému stačí, když nasytí hlad, a jen pro ukojení svého hladu zasahuje do cizího života a ničí jej pro svůj vlastní život. My ničíme život druhého, abychom mu dali svůj život, protože cítíme své být uprostřed světa jako jedinečné a osamocené. Zvíře tuto jedinečnost necítí a proto žije svůj život, rozmnožuje a zabíjí jiné životy jen v oblasti těla. Nás pocit jedinečnosti a samostatnosti vede imperialismem k tvorbě.

Tento imperialismus, který jistě nepřipíšeme na vrub rozumu, nelze z člověka tak lehko vykořenit. A vykořenit jej, znamenalo by dovést život k nulovému bodu, k závěru a konci.

Věda sama neznamená vítězství rozumu, protože to, co z vědy zasáhlo a zasahuje do života,

vynálezy a celá civilisace, mohlo vzniknout tvorbou, vytrysklou z našeho imperialismu. Rozum přišel teprve k nově stvořenému, snažil se všechno obsadit pro sebe a zařídit se v pohodlí opatřeném cizí tvorbou. Ale rozum je pouze retardací a překážkou tvorby. Základní člověkův imperialismus a tvorba sama v sobě má i ničivou stránku. Tvořit na př. myšlenku nelze bez předchozího ničení myšlenky jiné. Konec konců obilí je stejně tráva jako pejřava a chceme-li zasít na pole žito, musíme na něm zničit, vyplít a vyrvat všechnu ostatní trávu a teprve potom do holé a nahé země můžeme zasít vlastní trávu, kterou pokládáme podle své víry za obilí. V tomto ničivém procesu staví se proti nám rozum. Protože se pohodlně usazuje v cizí tvorbě, která je rozumu cizí, i když dnes slouží rozumnému člověku. Rozum odvádí nás od našeho imperialismu, proto je mnohem zvířečtější a nelidštější, než by se na první pohled zdálo.

Řekl jsem, že zvíře zasahá do cizího života, jen aby ukojilo hlad, jinak je nataženo a spokojeně tráví. Právě tak i rozum vede k pouhému trávení a zažívání. Co je to vědění? Trávení a zažívání cizí tvorby.

Rozum podvrací v člověku jeho imperialismus, protože ho vede k abstraktnosti, kde je popírána jedinečnost, samotnost, první předpoklad života a

tvorby. Chtěl člověku odpovědět na otázky, které nemohou zůstat bez odpovědi. Začal tím, že se vrhl na odpovědi, trhal je, ukazoval, že jsou pouhou ilusí, kterou se ucpává díra, na níž člověk právě podepře svou víru v jedinečnost, podklad a možnost imperialismu a tvorby. A zde byl potud tvořivý, pokud dovedl ničit a znovu stavět a potud vlastně ani rozumem nebyl a byla to pouze v plášť rozumu oblečená víra. Ale tam, kde dovede pouze odkrýt a obnažit díry nezodpověditelných otázek, kde se naučí kolem těchto děr obcházet a když už nemá sílu k imperialismu a tvorbě, protože je skepsí rozleptán, znamená úplné degradování člověka na zvíře. Nezáleží na tom, je-li toto zvíře velmi vzdělané, má-li skeptický úsměv a blahovolnou shovívavost k cizí životnosti, která dosud ty díry vycpává a dosud nevyzrála k rozumové výši a nechápe, že se lze usídlit na úpatí těchto děr a zažíváním spokojeně trávit své dny.

Rozum se rozmáhá všude, kde jsou disposice pro trávení a zažívání. Jsou lidé, kteří v mládí tvoří, ale jakmile se dotvoří až k lenošce, usadí se v ní, přestávají tvořit a spokojují se trávením. Právě tak i doby, jež se už dotvořily této lenošky, kterou bývá a je v našem případě civilisace, usazují se pohodlně v skeptické výši rozumového krmníku. V těch dobách bývá nedostatek síly k nové tvorbě, protože první ničivý proces, který

jí musí předcházet, je daleko těžší a obtížnější, což je přirozené, neboť sádelnatěním upadá síla svalů. A rozum, to je sádlo, vznikající požíváním cizí tvorby a zaviněné a zesilované tvůrčí impotencí a kleštěnectvím.

Naše doba snad dosud není v tomto výměnkářském období, ale není od něho daleka. Rozum se povážlivě roztahuje v civilisaci a zahnizďuje se i v kultuře, kam patří míň než kozel do zahrady. Rozhlédneme-li se po Čechách, můžeme s jistotou tvrdit, že intelektualismem na tento výměnek opravdu docházíme. Každá doba je vlastně krisí, a krise pominou teprve s posledním člověkem. U nás se však stáváme povážlivě rozumnými. V požívání a tloustnutí rozum se roztahuje a příliš překáží tvorbě. Rozum se vyskytoval a bude se vyskytovat ve všech dobách. Vždycky byli a budou rozumní výměnkáři, kteří si libují v tloustnutí a zažívání a nemusili to vždycky být lidé rozumní, ale stali se rozumnými teprve opadem imperialismu, vyprázdněním žláz a vyschnutím tvořivosti. Tedy rozumní lidé nejsou tak nepřekonatelnou překážkou, je to pouze vyčvachtalé býlí a pejřava, kterou nutno k setbě nového obilí vytrhat a vyplenit.

Horší však je, že nastává kult tohoto sádelnatého rozumu, že tento rozum je ve zvířecím stadiu, kde už stačí vést člověka jen k požívání.

V duchové oblasti sádelnatíme víc než v oblasti tělesné. Tam už máme na štěstí sport, který vykonává svou nerozumovou práci a sádlo mění v sval. Obrozuje imperialismus, předpoklad tvořivosti. Snad někdo namítne, že sport je nutnou hygienou městského života a je naopak docela rozumnou obranou proti chátrání těla městským sedavým či málo vzdušným životem. Ale sport znamená risiko. Při footballu mohou vám přerazit nohu, při boxu rozbít nos, při automobilových závodech rozbijete se na padrť. Děláte-li doma ranní dřepy a kotrmelce, nepopírám, jste rozumný člověk, ale kdo usedá k volantu před závodem, je člověk živý, chce zvítězit, žije v té chvíli lidským imperialismem. Ještě jednu výhodu má sport, což nejlíp svědčí o jeho nerozumnosti. Naprosté vyloučení skepse, víra a absolutismus. V duchové oblasti došli jsme relativismem, který nás poučil, že všechno je věcí vztahů, k vyloučení víry. Člověkův imperialismus nemůže se opírat o vědomí, že to, oč usiluje, je záležitostí vztahů. Člověkův imperialismus je absolutistický, nezná demokratický dohovor, jako jej nezná a nemůže znát tvorba. Každý člověkův čin, skutek je svého druhu imperativem. Je-li tedy všechno věcí vztahů, tedy kompromisem, podlamuje se vůle po absolutnu, po absolutním činu. Co je to platno, dělej co dělej, dojdeš k výslednici určené vztahem mezi tebou a

kord. A vidíme, že i závodník, který vstupuje do tím, co dobýváš. Člověkův imperialismus chce re- automobilu a zapíná motor, jede šíleně za rekordem, riskuje rozbití sebe i auta. Zde, jak uvidíme, je sport rozumu protichůdný, a protože usiluje o čin a skutek, bližší životní tvořivosti.

Papini říká, že sport je znamením degenerace a vyskýtá se v dobách úpadku. Tento názor není daleko od pravdy a potvrzuje jen, že rozum vede člověka k úpadku. Je samozřejmo, že potřeba svalu, která se dnes tak často přehání, vyskytne se tam, kde už byl sval příliš proměněn v sádlo a reakcí proti dřívějšímu a současnému stavu dochází se k tomu přemrštěnému svalovnictví. To ovšem nemění nic na zdravých a životních tendencích sportu, i když právě sport ukazuje úpadkovost své doby: kdyby doba ze svého úpadku vyšla, klesl by sport se své přehnané a neúměrné výše na pouhou hru. Dnešní pěstování sportu ukazuje nám dobře tělesnost a protiduchovost naší doby.

A přece sport a technika mají dnes, co je člověku zapotřebí, víru a absolutismus, nutné premisy imperialismu. V kultuře je obou mnohem míň, proto i sádlo rozumu mnohem rychleji narůstá a rozrůstá. A přec bude potřebí, má-li se ještě žít, obrodit imperialismus, sádlo proměnit ve svaly.

KAPITOLA OSMNÁCTÁ

Zdá se, že je dobrodincem jedincovým rozum, ochránce usedlosti a všech příjemností, jež skýtá lenošení na zádech a pohodlné trávení, tento patron všeho soukromého majetku. Ale to je veliký omyl. Kdyby byl hovor o zvířeti, pak ovšem, klobouk dolů, rozum, soubor těch pro lidi hloupých zkušeností, souhrn předsudků je strážným andělem zvířete jako jedince. A to proto, že zvířeti záleží pouze na zasycení žaludku v době potřeby a v době potřeby i na vyprázdnění střev i žláz. Ale člověk, jak už kolikrát opakuji, cítí sám sebe osamoceně, vlastně i má žena je vzdálena mé osobě, po níž tu chci zanechat stopu, nejen já, ale za tímto cílem se ženete i vy, posměváčku, a všichni. Tato samotnost, člověkem pociťovaná uprostřed života, je první příčinou, která staví dvě nutné premisy, bez nichž by nebylo tvorby, světa a člověka, skutečnosti a představy. Teprve z pocitu osamocenosti rodí se dvojznačnost všech zjevů, hodnot, událostí, pojmů a vůbec všeho. Kdyby tu byla holá příroda, ať už je vědomá, nevědomá bez svého kontrastu, v našem případě je to člověk, zbyla by tu holá skutečnost, a ta by byla přirozeně jednoznačná, bez hodnoty. Protože dvojznačnost všeho je dána dvěma mocnostmi, z nichž jedna, člověk, cítí svou jedinečnost, sa-

motnost. Tato samotnost je vzpružinou lidského života a imperialismem dochází k tvorbě. Někdo snad namítne, že i zvíře má tento pocit osamocení a že když na př. zajíc na honbě utíká před lovcem, musí mít jistě pocit osamocení a ten právě chce svým útěkem zachránit. Ano, přiznávám, i zvíře má tento pocit osamocení. Ale za prvé, je rozdíl v osamocení a samotnosti. A pak zajíc nemá v sobě imperialismu, což přijde možná našim rozumným hlasatelům humanity vhod, ale nejen zajíc, ale ani lev, kdyby vás sebelíp dovedl roztrhat, není imperialistou. Už jsem naznačil, že člověk ničí život, aby šířil svůj, čili jak už známe životní smysly, založené na dvojznačnosti, zde člověk vlastně z pustého sobectví, z nejzřejmějšího egoismu svým imperialismem dochází k objektivnímu. A proč? Protože cítí svou samotnost, protože stojí sám uprostřed života a před světem.

A vraťme se k rozumu. Zdá se tedy, že je ochráncem a dobrodincem jedincovým, ačkoliv je tomu právě naopak, neboť rozum přistřihuje nejenom jedincova práva, ale přistřihuje sám kořen jeho života, možnost tvoření a princip imperialismu. Viděli jsme, jak je přesvědčení překážkou tvorby a zde si ještě znovu vzpomeňme, jak překáží rozum jediné správnému vidění skutečnosti (kde se díváme na tento strom a tento strom se dívá na nás), rozum nám dává povšechný, obry-

sový vzhled skutečnosti, pokřivený ještě naším přesvědčením, které vidí z jevů a věcí, co z nich vidět chce. A pak je tu především ještě důležitá hůl, kterou rozum hází pod nohy tvorbě. Přesvědčením, schematisovanými obrazy světa, které se spřádají v systémy, pracuje rozum k dosažení rovnováhy, zřejmosti. Všechno má být jako v násobilce. Jedna a jedna jsou podle rozumu vždycky dvě. Co je však ta rovnováha? Je to bod klidu, bod nečinnosti, a proto i konec tvorby. Z rovnováhy a v bodu klidu nelze už tvořit, můžete si jen lehnout na pohodlný otoman rovnováhy a trávit. Nezáleží tolik ani na tom, že je tato rovnováha pohodlná a nízká a má mnoho společného se stavem býložravce, který se nasytil a nyní v pokIidu přežvykuje, nezáleží ani na tom, že si tu rozum vlastně pro větší snadnost stvoří dogma a pečlivě se vyhýbá všem pokušením. Ovšem tím i jeho ctnost ztrácí na ceně, a nedovede-li se vystavit pokušení, vlastně ani ctností není. Ale na tom všem nezáleží. Hlavní vadou je, že ta rovnováha vylučuje možnost tvoření a že v rovnováze může člověk jenom přežvykovat včerejší seno. Tvoření je pouze tam, kde je člověk ve stálém pokušení, ve stálém neklidu a nejistotě. Uznáme-li, a k tomu nás nutí všechno to, co už člověk vykonal, že není člověkovým cílem najíst se, napít, trávit a vyplnit všechny animální potřeby, objeví

se nám rovnováha, kterou rozum tvoří sroubením předsudků, jako něco protilidského a budeme přesvědčeni, že pod maskou třebas skeptického a chytrého člověka, vyvstalo v nás zvíře a takto chce v našem vnitru člověka oklamat a vyžít své nízké potřeby. A skutečně rozumný člověk, který užívá všech vymožeností civilisace, je zvířeti bližší, než si myslí. Promítneme-li na kruh stupnici: zvíře, člověk, rozumný člověk, vidíme, že se rozumný člověk po kruhu vrací k zvířeti. Oba vyživají stejně nízké životní potřeby, jež jsou u rozumného člověka pouze odlišeny tím, že je podpírá rovnováha, která podmiňuje jejich možnost. Nebýt této rovnováhy, klesl by rozumný člověk na stupeň člověka, který stojí nad zvířetem. Všimněme si i toho, na jak malé ploše žije rozumný člověk, žije-li pouze jistotou a rovnováhou. Ať už jste deterministou a jste přesvědčen, že všechno plyne vypočitatelně z dřívějších příčin, že všechny dnešní důsledky jsou obsaženy ve včerejších příčinách, že náš život byl neodvolatelně a s železnou nutností určen, jak si náš otec s matkou podali ruce, nebo ať si věříte, že se můžete účastnit na svém osudu jako cosi víc, než jedna z příčin, to v podstatě nemění nic na mnohosti a nejistotě života. Žijí v nás všechny minulé dny, všechen obsah minulých dní a to vše chno je tak nejisté, že to ani všechno nemá

v kartotéce své paměti člověk žijící z jistoty a na jistém. Třebas mu ráno, když vstával, vplynul do bdění (jeho jistota může žít jenom v bdění, kdy mu lze chodit tak trochu po cestách, které tvoří jeho rovnováhu) jen kousek, nepatrný kousek snu. Představte si nyní, v jak ubohém a úzkém koutě žije ten člověk uprostřed tolika proměn na své neměnné jistotě, kterou snad pozmění jen v rozměru možností od dřevěné a holé židle k měkké lenošce s ocelovými pery, látkovým nebo koženým potahem, aby se ta jistota stala příjemnější. Je to skoro nepředstavitelné a ještě na štěstí, že k této obludně čisté jistotě nedospějí ani ti, které za rozumné pokládáme a kterým nadáváme rozumných.

V dřívějším jsem ukázal, jak rozum vyloučil tvořivost v oblasti práce, jak z člověka udělal páku stroje, ubohou páku, která nemá na výrobku a tovaru větší zájem než hoblík o stůl, kde budou jíst děti. Tento argument patří i sem, a ukazuje nám, že rozum, který vystupuje v masce ochránce člověka jako člověka, který se domníval, že ulehčuje člověku život a předává práci strojům, proměňuje vlastně člověka v stroj (kde není tvořivosti a možnost k tvoření, není ani člověk člověkem), nedokáže však zatím ani to, aby dal možnost tvoření alespoň těm, kteří jsou pány těchto lidí a strojů. Konec konců tedy rozum není

ochráncem člověka-jedince, ale právě jeho nejhorším nepřítelem. Z mnohosti světa svádí jeho život jen na tu ubohou a pramizerně malou plochu t. zv. rovnováhy, potlačuje v člověku člověka, v svých nositelích vyloučením nejistoty odstraňuje samotnost a tak je dovádí k vyžívání animálních potřeb; a své podřízené bez tohoto okruhu, který, jak se zdálo, nad zvíře povznášel a zatím jen vedl kruhem zpět k zvířeti, sráží přímo na stupeň zvířete, jehož situace je o to horší, že je zvířetem domácím, ochočeným k tahu a nemůže ani volně žít zvířecím životem. A všude ničí možnost tvorby a dokonce i vylučuje všechny předpoklady, podněty a příčiny tvoření.

KAPITOLA DEVATENÁCTÁ

Mluvili jsme o rovnováze, přejděme dál. Všimněme si, že všechno ve stadiu rovnováhy je už vlastně špatné, jakoby se dosažením cíle proměnilo znaménko kladné v záporné. A je to ostatně přirozené, všechno směřuje ve světě a v životě k vyrovnání, rovnováze a klidu, ale tento klid je už smrtí nebo v nejlepším případě počátkem smrti. Znaménka se tedy vyměnila, dosažením rovnováhy stala se hodnota kladná zápornou. Darmo neříkáme o člověku, který dospěl stařeckého klidu, že se vyrovnal se životem a darmo neužíváme stejného výrazu o člověku, který zemřel. Tato proměna hodnot kladných v záporné v bodu rovnováhy vysvětluje nám i to, proč se všechno dosažením moci, ustálením a upevněním stává špatným. Dokud šla myšlenka cestou tvorby, měla znaménko plus, ale pak došla svého uskutečnění, byla už hotova, a touto hotovostí byla vyčerpána další možnost tvorby. V tomto bodě stal se záporným i imperialismus, nutná vzpružina tvoření, který vedl k uskutečnění. Ale tímto uskutečněním vyžila se myšlenka a pro svou rovnováhu a ve svém stadiu moci uchovává si dosud imperialismus, který však užívá nikoliv k uskutečňování svých tvůrčích snah, ale k udržení dosažené rovnováhy a potlačování všeho, co by

mohlo a co chce tuto rovnováhu porušit a z moci vyvrátit. Je zřejmé, že tato záporná hodnota je už překážkou nové tvorby a vlastně i nepřítelem života jako tvorby. Dosažená rovnováha a klid, který nadešel, když se myšlenka stala formou, když myšlenka nebo tvůrce došel k moci, ztratila rázem formu lidství a byla snížena k pouhé animálnosti. Myšlenka nemá už možnost tvořit, protože je v rovnováze, stáhla se na tu úzkou plochu jistoty, kde lze jen živořit animálním životem, sedět na dosažené a uskutečněné formě, jejíž celistvost a jistotu chráníme dosaženou mocí. V tomto stadiu, který se snaží prodloužit marně a na škodu života formu či daný řád jistoty, uplatňuje se jen a jen rozum ve funkci obezřelého četníka, který nedopouští porušení rovnováhy, roztříštění formy a vykolejení řádu. Nebýt tohoto rozumu, který v této chvíli posedne člověka a učiní z něho nepřítele života a zastánce smrti, a kdyby rozum neuspal tvořivost, nebyl by člověk uspokojen dosaženou formou, dovedl by ji bez sentimentální lítosti rozbít a v tvoření pokračovat, třebas by užil prvků rozbité formy jako stavebního materiálu nové tvorby.

Objevují se nám příčiny konservativismu, který hájí vždycky řád a ustálenou formu, ačkoliv tyto už pro život zahynuly dosažením rovnováhy a moci a nemohou dělat víc než opakovat a pře-

žvykovat, co bylo ještě včera tvorbou a tak mimoděk a nedobrovolně urychlují proces rozkladu a samy chystají místo nové tvorbě, protože v životě na štěstí všechno, co zemře, je odsouzeno k hnití, ba ani mumifikace formy či řádu sebedbalejší policejní službou a sebetvrdší mocí, nedovede dát život tomu, co jednou zemřelo svým uskutečněním. Třebas se zdánlivě potlačuje možnost další tvorby, třebas místo zabrané a zaplněné dnešní formou nedává nové tvorbě dosti prostoru. Myšlenka u moci či ve formě může být přesvědčena o své trvanlivosti a může se domnívat, že jednou provždy rozřešila úlohu, tvůrčí sílu a tvůrčí potřebu neuspala, ve zdánlivém mlčení vnějšku pracuje nová tvorba v kořenech a podhoubí a už i tato činnost, ač se podle povrchu vládnoucí formy zdá, že se nic nemění, podkopává a chystá příští rozdrolení, jako kořeny stromů a rostlin vnikají do skály a pomalu proměňují kámen v žírnou půdu.

Celkem je tato sebeobrana rozumu velmi směšná, nedovede-li se přiznat sama u sebe k zestárnutí, protože si chystá tím dokonalejší smrt a dosahuje i toho, že formy v úpadku její moci nebude použito ani jako prvků a stavebního materiálu. Sama sobě život zajistit nemůže a nemá odvahu být hotovou, stále důvěřuje své plodnosti a tím vylučuje či na nejmenší stupeň omezuje filiaci

nových forem, svou spoluúčast v příští tvorbě a chystá si ve svém bezzubém stařeckém lakomství, jež zplodil rozum a jež nutí sedět na své hřivně, smrt a zahynutí ještě dokonalejší nebo delší.

Proud tvořivosti nedá se v čase zadržet, a když je dnešní formou v rozkladu stlačován v prostoru, trvá v podhoubí, v podzemí lidského vnitra, a kdyby i generace mlčely, čím déle je stlačen v malém prostoru, tím víc roste napětí, jehož síla se objeví v zítřejším tvořivém výbuchu. Prodloužit tento proces znamená uchystat tím větší výbuch a důkladnější zničení dnešní formy. Toto vnitřní zrání pod mlčícím povrchem je v přípravě sopky i v růstu budoucího květu.

Kdyby nesvedl rozum člověka na scestí v době, kdy dojde tvorbou rovnováhy, měla by další tvořivost ihned své místo. Ale člověk v bodě rovnováhy a u moci ztrácí zájem o věci a formy jako věci vzniklé tvůrčím procesem, jež se dříve snažil uskutečnit svým nesmlouvavým a neústupným imperialismem, který nepřipouštěl formu jinou než tu, kterou měl na mysli, že se pak onen tvůrce podobal nesrovnatelnému sobci. Tehdy však ještě sobcem nebyl, ten nejsubjektivnější imperialismus byl čistý, neboť věci a formy byly ve stadiu tvůrčího vznikání a růstu. Teprve když dosáhl jejich uskutečnění, když je uvedl v rovnováhu, stačila v poklesu tvůrčí vůle, a po každé tvorbě

tento pokles nastává, jen nepatrná převaha rozumu a včerejší tvůrce objeví dnes věci a formy jako cenu, ačkoliv pro tvůrce nemůže a nemá být věc a forma nikdy cenou, pro něho má význam a hodnotu jenom tvůrčí cesta k hodnotě a tvaru, protože v tomto úseku děje se lidský život. Nasadí-li páku rozum, který se dívá na všechno pod úhlem účelnosti, nezáleží, zda obecné či vyloženě osobní, i ta obecná účelnost pramení tak či onak z té osobní, jež působí příjemné pocity v břichu i pod břichem, promění se tvůrčí imperialismus v násilí, které už má předznamení minus, překáží novému tvoření a stojí tak spíš na straně smrti než života. Životu může prospět jen negativně. Že je retardací a dusítkem nového tvaru, který udržuje v podhoubí ve stavu klíčení. Snad i tato retardace má svůj význam, že donucuje příští tvar k vnitřnímu sílení, že prodlužuje inkubační období jeho růstu, odporem chystá sílu příštího tvaru. I když má to rozumové stadium, pokračující za dosažením cíle, za uskutečněným tvarem, a opírající se o rovnováhu, negativní význam, nemění to nic na předchozích vývodech a zejména nic na faktu, že všechno u moci je špatné, protože za dosažením cíle a uskutečněním začíná rozklad, jemuž nezabrání rozum udržováním rovnováhy.

KAPITOLA DVACÁTÁ

Připomeňme si, že si rozum nechce přiznat své zestárnutí, že rozum objeví věci, tvar, formu jako cenu, ač pro člověka, který je tvořil, měly význam jen v tvoření a pro tvoření. Je to proto, že rozum je v podstatě sentimentální, kramářský a zbabělý. Nepřiznat si své zestárnutí, to je vlastností všech rozumných lidí a nepřiznávají si je ze zbabělosti. Abychom se trochu přiblížili zemi a konkretnímu, vezměme si na př. poměr starých a mladých lidí. Jak svěřepě se drží stáří všude na místě, jež zastává, jak si do poslední chvíle, dokud odolá a vystačí se silami, snaží udržet své místo, svou posici a mladšímu člověku nechce uvolnit židli. Ovšem najdou se lidé, kteří vědí nebo cítí železnou nutnost výměny a osud stáří, které musí ustoupit a uvolnit místo mládí a životu, ale řekněme rovnou, že těchto moudrých je vždycky mezi prostým a hloupým lidem víc. Rozumní žijí ve své úzké jistotě, snaží se udržet mocí, pokud jen mohou. Jim je nástup nové vlny života v mládí rozbitím jejich rovnováhy. Ustálením té rovnováhy byla v nich uškrcena tvořivost, nemají možnost nové tvorby, ba nemohou se jí účastnit ani jako pomocníci, jak to dovedou lidé prostí, jimž je docela přirozené, že přijde den, kdy otec poslouchá syna a syn mu poroučí právem života. V takové

situaci stane se rozumný člověk sentimentálním, cítí nevděčnost v dětech, ve světě, v životě, ačkoliv život nemá čas ani možnost slitovávat se nad dohořívajícími ohníčky, potřebuje místo a nedovede-li stařec se svého místa, které zbytečně a marně zabíral, odejít a uvolnit je životu, neodešel-li ze zbabělosti, musí být prostě vyhozen. Ukázal jsem tu na jednom příkladě zbabělost a sentimentalitu rozumu, ale dokladů jsou řady. Ostatně zbabělost rozumu vysvítala už z dřívějších kapitol, kde jsme se zmiňovali, jak rozum potlačuje odvahu k risiku, jak chce mít všechno napřed vypočtěno, aby nebyl vydán možnosti překvapení. Zbabělost souvisí úzce se sentimentalitou a sentimentálním lítostnictvím. A tak často najdeme ubohý rozum, který chtěl všechno demaskovat, potřeboval mít všude jistotu, aby nešlápl někam, kde by se mohl oběma nohama probořit, jak sedí v ubohém koutě své jistoty, lítostiví a stírá slzičky. Odvaha není přirozeně dána lidem, kteří jakživi chodili po jistotě, odvážný bude člověk, který žil v nejistotě, nejistotou nebo střídáním jistot a nejistot, takový člověk ovšem nemá rozum, ale dovede v nejtěžším okamžiku bez lítosti odejít, nebo i zalituje, ale podrobuje se nutnosti záměn a vyhoví potřebám života.

Vlastně i o kramářství rozumu mluvil jsem dříve, když bylo třeba ukázat, že majitelé firem

nemají na podnikání tvůrčí účast a na tovaru a kvalitě tovaru jim záleží jen potud, pokud je k tomu nutí zákazník a konkurence. Na tovaru nemá tvůrčí zájem dělník, protože nemůže zažívat tvůrčí radost, je-li vlastně rozumnými podnikateli degradován na prodlouženou páku stroje. A tak vidíme, že vlastně nikomu nezáleží na vytvoření co nejdokonalejších věcí. Dělník pracuje, jak pracovat musí, a stejně tak majitel, skrytý za abstraktní firmou vyrábí, jak vyrábět musí, aby vyhověl zákazníkovi a nebyl poražen konkurencí. Kdyby nebylo především konkurence, vyráběly by se tovary, které by nebyly vůbec k potřebě. V kapitole, kde jsme uvažovali o rovnováze jako počátku rozkladu a o špatnosti všeho, co je u moci, objevili jsme jiný druh kupčení. Když se rozum zmocnil výsledků tvorby, usadil se v jejich rovnováze, objevuje cenu hodnot, jež byly hodnotou jenom pro tvorbu, a začíná jimi nekale kupčit, ačkoliv už opakováním přestávají být výsledky tvorby tvorbou a ač jejich hodnota netrvá nikde mimo oblast tvoření, kde mohou prvky včera celistvé, dnes rozbité formy být materiálem nové stavby. Ale čeho všeho neužije rozumem posedlá myšlenka, aby se udržela u moci a nepustila k slovu novou tvorbu? Příklady vidíme všude, nám stačí, že jsme zjistili, jak rozum proměňuje hodnotu myšlenek, věcí, forem, hodnotu význam-

nou a platící jen v tvoření v zužitkovatelnou cenu, kterou se dát kramařit. Snadno pochopíme, že mezi hodnotou a cenou je rozdíl stejný jako mezi prostituovanou láskou pouličních holek a láskou. Stačí, že jsme zde zastihli rozum v úloze kuplíře a penězokaze, kterým je i ve výrobě tovarů, jichž kvalita není výsledkem tvůrčího procesu, ale výsledkem požadavků zákazníka a důsledkem konkurence.

KAPITOLA DVACÁTÁ PRVÁ

Odborník je člověk, který má své pole, na němž si orá a vláčí. Vykrojil si ze skutečnosti a světa svůj krajíc. Těžko lze vyříznout ze souvislosti kus masa, aby zůstalo i nadále živé i před očima t. zv. odborníka, který je chce zkoumat. Už tím je zřejmo, že odborník může zkoumat a zkoumá jen mrtvé, třebas se domnívá, že mu pod rukama proudí život. Nic by to nevadilo, kdyby se odborník přiznal, že pitvá jen mrtvoly. Když však studuje své mrtvoly, na mrtvolách získá nějaké poznatky, začne tyto poznatky prohlašovat za zákony živého masa a chce je dokonce aplikovat na živé maso života, podléhá už svému rozumu a koná práci docela zbytečnou. Na svých mrtvolách mohl poznat jen mechanismus, ale tento mechanismus nelze už naroubovat skutečnosti a živé souvislosti světa, pro kterou neplatí. Zde už začíná skutečnost oklešťovat, připodobňuje si skutečnost patroně svého přesvědčení, které se už na této cestě ke skutečnosti dokonale proměnilo v předsudek. Přichází totiž živou a souvislou skutečnost měřit metrem, kterým měřil mrtvoly a mrtvé výseky světa, jež se vytržením ze souvislosti staly pouhým mechanismem. Proud, který je se vším ostatním spojoval v souvislost, utekl pod rukama, jež braly ty úseky k svému studiu.

To je příčinou i toho, že odborníci tak snadno a vždycky ztrácejí souvislost se životem, stanou se abstraktními, studujíce mechanismus mrtvých úseků, jež pokládají za živé. Abstraktnost nebyla by vadou, kdyby byla výsledkem, nevadilo by, že by pokládala posléze borovici za strom, ale abstraktnost u odborníků je východiskem, a to už je na pováženou. Odborník nezačíná tím, že borovice je borovice, tato borovice, na kterou se dívám a která se dívá na mne, odborník dnes začíná tvrzením, že borovice je strom a strom to už je věc neživá, to je mrtvé jméno, kterým označujeme třešně, jabloně, hrušky, topoly a duby, které žijí. A tato abstraktnost je kámen úrazu všeho odbornictví a vysvětluje nám i odbornickou neplodnost. Naše doba se hemží odborníky a kdybychom udělali součet všeho toho, co odborníci udělali, dopadlo by to pro odbornictví jistě žalostně. Většinu všeho, co se vytvořilo v technice, ve vědě a vlastně všude, udělali především neodborníci, ačkoliv jsou pak takoví lidé jako Edison do odbornických řad započítáni. Abychom však odborníkům neukřivdili. I mezi nimi může být tvůrčí člověk, ale ten ve svém chápání světa vyjde vždycky od borovice a nikdy nemůže vyjít od abstraktního stromu. Nejprve musí docela konkretně a živě padat jablko k zemi, aby mohl Newton objevit gravitační zákon, pára musí nejdříve po-

zdvihnout pokličku na hrnci, aby se došlo k lokomotivě, nejprve musí létat pták, aby se došlo k aeroplánu. Všude je abstraktum až výsledkem a počátkem je vždycky borovice.

Být odborníkem, to už samo o sobě znamená vědět. Vědět, být antologií, slovníkem, kde leží slova v mrtvém abecedním pořadu. Ale jak daleko je od tohoto vědění k tvorbě, tím dál, protože vědět, to je vždy pravý opak tvorby. A z těch lidí, kteří vědí, dovést mohou jen ti, kteří v okamžiku, kdy třeba dovést, zapomenou na to, co vědí. Nedovedou-li se v tomto okamžiku stát hloupými pro nadutost svého vědění, které je zde, kde člověk stojí tváří v tvář světu, úplně zbytečným balastem, nedovedou ničeho, třebas jsou vědomostmi oteklí. A takový odborník má pro život asi takový význam, jaký má pro básníka slovník v okamžiku, kdy píše báseň, t. j. téměř žádný.

Pro odborníka je okamžik, kdy má dovést, situací opravdu svízelnou, a když si to nepřizná, tím hůř. Nejenom, že se věděním člověk stává nadutcem a nechce se mu sama sebe »snížit« na prostého jedince, který se dívá na tuto borovici, ale odborník je v pokušení, aby v tomto okamžiku užil svůj mechanický metr, kterým měřil studované mrtvoly. Ve svém odbornictví naučil se důslednosti, jabloň, hruška, jilm, olše, všechno napořád je mu stromem a tato důslednost se zde

nevyplácí, protože právě důslednost mění zde přesvědčení v předsudek a z předsudku nemůže nikdo dovést a tvořit. A pak ještě odborník ztrácí rozměr, co si ze světa vyřízl, nebo co už vyřízl ze světa dávno bůhvíkdo a on už jen na vykrojeném úseku pracoval, zvykl si buď považovat za celek (z pýchy vědění) nebo alespoň za analogii celku. Vidí to, co je ubohým dílem ve velikých rozměrech, v nadživotní velikosti a to samo o sobě, neuvažujeme-li už, že se domníval provádět vivisekci, zatím co pouze pitval, pro okamžik, kdy je potřebí dovést, stačí na zplození předsudku, který samu tvorbu buď poruší nebo zhola znemožní.

I když jsme snad nevypočetli všechny nectnosti a vady odborníků, postihujeme důvod, proč je naše doba, která má ve své řeči za každým třetím slovem odborník, odborník, právě ve svém odbornictví tak žalostně netvořivá. A máme-li kapitolu uzavřít, je zapotřebí buď vůbec odbornictví popřít a vyloučit, protože jenom vědět nemá žádný smysl a význam, nebo si uvědomit, že odbornictví má svou mez, kde musí ustát ve své důslednosti, kde musí zapomenout na všechno, co ví a kde se musí odborník proměnit v prostého člověka, pro něhož padá jablko před objevením zákona gravitace a pro něhož zvedá pára pokličku před objevením parostroje. Neuvědomí-li si odborník tyto své meze, chce-li i v okamžiku, kde je třeba do-

vést a tvořit, zůstat odborníkem, je zbytečný, neboť vždy je důležitější dovést a tvořit, než vědět. A dovede-li člověk, odborníkem pokládaný za hlupáka, a nedovede-li odborník, který spolykal všechny knihy světa a prozkoumal svůj mrtvý úsek sebelíp, chceme-li být lidmi, t. j. chceme-li tvořit, pak buďme raději vůbec hlupáky, pokládejme si podle svého borovici za borovici a nedejme si od odborníků namluvit, že je borovice stromem. Život už dovede provést svůj smyk a nakonec bude přec jen hlupákem odborník, protože neviděl přes schema svých brýlí a nedovedl tvořit.

KAPITOLA DVACÁTÁ DRUHÁ

»Každý humanista zpravidla více se staral o nesmrtelnost v paměti vděčného potomstva nežli o život nebeský a slávu věčnou.« Tuto větu čtu v Drtinově Úvodu do filosofie tam, kde se hledají kořeny dnešního naturalistického a realistického člověka. Středověký člověk staral se o život nebeský a slávu věčnou, naturalistický a realistický člověk staral se v renesanci o »nesmrtelnost v paměti vděčného potomstva« a konečně footballista, hrdina naší doby, stejně jako vůdce politické strany, stará se o svou popularitu. Nedejme se mýlit slovy a podívejme se na ty tři fakty zdánlivě jiné a protichůdné a shledáváme, že jsou projevem a výsledkem jedné a téže lidské potřeby, čímž ovšem nechci všechny tři fakty stavět na stupeň stejné hodnoty. Shledáváme, že všechna slova naturalismus, realismus, supranaturalismus mohou označovat zjevy vzniklé z týchž příčin, trochu nám osvětlí snad náladu doby, ale o člověku, který má stále stejné potřeby, jež jenom různosměrně vyžívá, neřeknou nám ničeho. Ale ani na tom nám zde nemusí záležet, stačí, když jsme si uvědomili, že kabát a slovo nemění člověka, který je týž, má-li být člověkem.

Zvíře se chce pouze nasytit a vynaloží jen na sehnání potravy svou sílu, víc není potřebí. Člo-

věku najíst se nestačí, najíst se a pak už jen trávit, obstarává si sice svou potravu, ale nad to se stará ještě o něco víc. Může vyžívat to, co je navíc, různými směry, ve středověku byla to touha po věčné slávě v království božím, v nové době nesmrtelnost v lidské paměti a konečně dnes tato touha po nesmrtelnosti zparchantěla v pouhou popularitu, která už počítá spíš s dneškem, a nedávno četl jsem v novinách, jak se jeden svědek při vyšetřování zamotané vraždy ptal žurnalistů, bude-li jeho jméno otištěno ve večernících. Jak patrno, došly jsme dnes v pojmu slávy a nesmrtelnosti tak daleko, že nám stačí, aby naše jméno bylo otištěno ve večerníku.

Proč vlastně člověku na tom všem záleží, proč se kdysi staral o slávu nebeskou, pak o nesmrtelnost a dnes o popularitu? (Když si kladu tuto otázku, vím, že neodhalím nic nového, jako jsem i v dřívějším nemínil dělat světodějné objevy, ale postavit fakta do souvislosti, která se mi zdá pravdivá a správná. Tuto otázku položilo si ostatně už více lidí, a někteří odpovídali na ni přibližně stejně jako na př. španělský filosof Unamuno ve své předválečné knize Tragický pocit života a F. X. Šalda nedávnou knihou O t. zv. nesmrtelnosti básnického díla. Tyto věty v závorkách neříkám na omluvu, ale na vysvětlení.) Příčinu těchto faktů a všeho lidského konání, které pře-

sahuje práci vynaloženou k hledání potravy a k nasycení, musíme hledat v lidské samotnosti, z níž se chce člověk stůj co stůj dostat, ale dostat se z ní tak, aby v ní zároveň zůstal. Mnozí, kdo hlásili vítězství naturalismu, realismu, zkrátka vítězství tohoto světa, mnuli si ruce radostí, že se už konečně podařilo vyloučit z života všechnu metafysiku a supranaturalismus, dědictví temného středověku. Ovšem, pro jejich krátkozrakost byla všechna metafysika vyloučena, protože nedovedli pochopit, že slova na faktech a dokonce ani různé výsledky a směry výsledků nemění pranic na příčinách. Nedovedli pochopit, že to usilování o nesmrtelnost v paměti potomků a dnes i to skromnější a ubohé hledání jepičí večerníkové popularity, je vlastně vyžívání metafysického pocitu samotnosti, že se tedy vlastně při všem dnešním naturalismu a realismu stalo jen to, že bylo toto vyžívání metafysického pocitu přeloženo do jiné polohy a myslíte snad, že to večerníková popularita stojí nad touhou po věčném životě. Ostatně zde nechci provádět hodnocení, bylo mě zapotřebí jen ukázat, že jsme usuzovali příliš krátkozrace a byli jsme vlastně příliš pyšní, když jsme se domnívali, že je všechna metafysika z našeho života vyloučena. A zatím ani vyloučena být nemůže, dokud trvá v člověku pocit samotnosti. Neboť stojí-li člověk sám tváří v tvář světu, vysta-

ven tolika nejistotám a otázkám, které by si chtěl zodpovědět, a čeká-li někde za jeho zády na konci dosud nespředené budoucnosti smrt, cítí a musí nutně cítit převahu světa nad sebou a pocit tohoto okamžiku rovná se pocitu divocha, který se chvěje před hromem a bojí se duchů, podobá se hrůze věřícího, který se děsí pekla. Je to vždycky týž pocit zažívaný v různých polohách a v různých variacích. Ovšem, lze se tomuto okamžiku samotnosti vyhýbat, nebo alespoň zdánlivě vyhýbat, sestoupit pod úroveň člověka, hledat jen své nasycení a po nasycení trávit; tímto sestupem k zvířeckosti je i dnešní rozptylování, třebas se rozptylujeme ve světě lidském, neboť už tím, že si nepřipouštíme tento okamžik samotnosti, odkud pramení veškerá tvorba, všechno lidství, stáváme se dobytkem a rozum nás od tohoto žalostného úpadku nemůže zachránit. Ale tomu pocitu samotnosti nelze utéci nadobro, může se zasutě objevit v tak obludných formách, jakou je dnešní večerníková popularita, a může nás vůbec překvapit, kdy jsme nejméně připraveni.

Vraťme se k okamžiku samotnosti, kdy je člověk sevřen převahou světa a cítí konečnost sama sebe. A právě zde je okamžik a bod, kde začíná tvorba. V tomto okamžiku se vzepře v člověku jeho imperialismus a přistupuje k tvorbě, aby

sama sebe uskutečňoval, rozšiřoval svoji samotnost, překonal svou konečnost a přemáhal smrt. Buďme zde na okamžik skeptiky, abychom zde osvítili skutečnost v bodě, který nám v dalším ukáže nutnost hry a zvířeckost práce. Člověk, díváme-li se žijícíma očima, smrt nikdy nepřemůže, nakonec všech svých činů umírá a pak kdyby i zůstal živ a pan Voronov mu prodloužil život až navěky, přemožením smrti zabíjel by život narozených nebo těch, kdo by se nesměli narodit, všem by ubíral místo a proč? Proto vlastně v okamžiku, kdy se člověk chce vyrovnat s metafysickým pocitem samotnosti a vyrovnává se tvorbou, začíná hra. Život jde svým tempem dál, člověk stárne, pracuje už k smrti ve chvílích, kdy si hraje na přemáhání smrti, a hyne už zvolna sám v sobě, když se snaží svou samotnost prostorově rozšířit a ve vyšší poloze, ve světě, ale vždy mimo sebe nevývratně uskutečnit.

Shledali jsme, že tvorba ve smyslu naturalistů, dadaistů a kdoví koho ještě, není s tohoto světa smyslů, ale koření v metafysickém pocitu převahy světa, proti němuž stojí člověk sám, a snaže se sám vyjít ze své samotnosti, tak aby svou samotnost upevnil, začíná hrou, jejíž touhou je zachovat autora. V této kapitolce záleželo nám nejvíc na tom, že tvorba má kořeny metafysické, které

všechen racionalismus, naturalismus a realismus moderní doby nemůže odstranit, má-li být člověk člověkem a nikoliv zvěří, která se nažere, přežvykuje a tráví.

KAPITOLA DVACÁTÁ TŘETÍ

Uznáme-li za jedinou formu vyžívání lidského života tvorbu, pak je na bíle dni, že musíme vyloučit ze života všechnu práci, která je vlastně přežitkem dob otrockých, kdy byl člověk tažným koněm, jímž se ostatně stává i nyní, je-li mu brána možnost tvoření. Jak člověk nemůže tvořit, ukázal jsem už v dřívějším na příkladě dnešního abstraktního hospodářství, kde netvoří ani dělník, ani majitel schovaný za firmou. Práce, to je něco, co děláme vlastně jen z donucení, co dělat musíme, abychom se na příklad najedli, koupili si šaty a ostatní potřeby. Už z toho je zřejmo, že práce, protože ukojuje v člověku jenom nebo především jeho zvířecí potřeby, staví nás pod úroveň lidství, které pro nás začíná tam, kde člověk přechází k tvorbě, a v kapitole, v níž jsme hledali povahu a příčinu tvoření, řekli jsme přímo, že v tomto bodě začíná vlastně hra. A právě této hry je člověku zapotřebí, hry, skutečné hry a nikoliv té obludné práce, která kupí zbytečné bohatství a snaží se vyrábět čím dál, s tím šílenější rychlostí. Nemyslím tímto požadováním hry pro člověka na místě práce popírat civilisaci, nemá-li člověk nadále zotročovat druhé a sám sebe, nemá-li se stávat zvířetem (to civilisační vyžívání života prací je v podstatě zvířecí život

žitý v přeložené poloze), bude zapotřebí všechnu práci proměnit ve hru, což se shoduje s dřívějším tvrzením, kde jsme žádali pro člověka možnost tvorby. Kdyby nedovedla v budoucnu civilisace proměnit práci ve hru, kdyby ještě víc zasula prameny a možnosti tvoření, pak bude třeba volit mezi lidstvím a civilisací, pak zůstaňme lidmi, k civilisaci se obraťme zády a ostatním, kdo už chtějí zůstat zvířaty, můžeme poradit alespoň šťastnější zvířecí život, to jest ten, který lze žít v nižší poloze na úrovni s ostatní zvěří, nejen bez lidství, ale i bez rozumu, který konec konců přece jen dovede někdy překážet. Nestane-li se práce hrou, nebude-li člověk v civilisaci tvořit, poraďme mu, aby se stal přímo gorilou, bude mu líp, než v límečku a nákrčníku rozumného zvířete. Vystupňovali jsme tuto otázku, abychom ji ozřejmili, příliš daleko do vnějšku, a kdybychom už dělali nad člověkem a nad jeho lidstvím kříž z těchto důvodů, znamenalo by to, že příliš málo důvěřujeme člověku samotnému a kdybychom nedůvěřovali člověku, proč vlastně nás napadlo podnikat tuto donquijotiadu? Nesváďějme všechno na vnější skutečnost, i když je pravda, že může vnější skutečnost člověka ovládnout, a pak s ním orat a vláčet, jako lakomcem peníze, přestávají-li mu být prostředkem a stanou se cílem. Ale nechceme snad zachraňovat tohoto člověka, který se dal

skutečností posednout, od zvířectví, je-li už zvířetem? Má-li se stát člověku práce hrou, mnoho záleží právě na něm. Jistě by bylo marné vnucovat koni, aby si hrál na tahání vozu, i kdybyste ho nakrásně této hře naučili, pak by už tato hra nebyla hrou, ale opět prací. To je nám samozřejmé, víme-li, že zvíře je samo, ale nikdy samotno, a nemá-li pocit samotnosti, nemá ani schopnost hry, té tvůrčí hry, která se od dětské liší vyšší polohou, ačkoliv s ní má mnoho společného. Musí tedy především sám člověk proměňovat svou práci ve hru a nepoklesat k úrovni tažného zvířete.

Stane-li se práce hrou, bude i výsledek jiný a můžeme-li soudit podle umění, bude se člověk snažit dosáhnout hrou co nejvyšší hodnoty, právě proto, že bude mít radost, tvůrčí radost z dosaženého nebo tvořeného díla, ať je tímto dílem ševcova bota či malířův obraz. Záleží především na člověku (a mohl by dělat už mnoho i v dnešních omezených možnostech), aby si překládal práci, kterou může dělat každý kůň nebo otrok, do vyšší polohy, kde přestává být práce prací a stává se hrou, tvůrčí hrou.

KAPITOLA DVACÁTÁ ČTVRTÁ

Po všem tom, co jsem už řekl, dost překvapí, že závěrem všech výkladů je osobnost. Hned budete mít pohotově námitky, že je přesvědčení podle mého výkladu předsudkem, charakter v mnohém případě spíš dřevěností. Ovšem a mnohému se zdálo, že se tu vlastně lidský život rozkládá na řetěz okamžiků a že zítra je rybou, co bylo včera rakem. A vlastně, namítnete mi, všechno, co jsem tu rozházeně hlásal, je vlastně také přesvědčením a tak i předsudkem. Nepomyslíte, že já popírám přesvědčení, které je předem hotovo, přikládá na skutečnost svůj lineál a přesvědčení, které má tendenci dojít rovnováhy a stát se stojatou vodou. Ale konečně, uznejte třebas to, co tu říkám, za předsudek, bude přece rozdíl a podstatný rozdíl. Vím-li o sobě, že nic nevím a vím-li, že je přesvědčení často přímo předsudkem, zárodkem předsudku nebo má v sobě tendenci ustrnout v rovnováze, která je smrtí, něco to změní a přesvědčení, jež na tyto věci nebude zapomínat, bude přec jen trochu jiné. Ale zde mi jde o něco jiného. Nyní tedy předpokládáte, že jsme dnes takoví, a jsme dnes zde, zítra budeme jiní a budeme docela jinde. Jako se v určitém čase promění a vymění všechny látky našeho těla, tak se vlastně vymění i to, co nyní s ostychem nazýváme duší. Zkrátka

dnes máme jarní šaty, v zimě budeme nosit zimník a budeme už jinými lidmi. To mi tedy chcete z dřívějšího namítat. A přece musí být každý člověk, má-li tvořit (a jinak by nebyl člověkem), osobností. Ukážu, že všechno to, co jsem říkal, nebylo námitkou proti osobnosti, ba naopak znamená to jen hledání osobnosti čistší a podstatnější.

Především je tu člověkova samotnost. Stojí sám proti světu. Tato samotnost je lidská, člověk nežije v souvislosti s ostatním světem, třebas se střídavě s ním spojuje, nebo se proti němu staví jako nepřítel. Ze samotnosti, jak jsem ji chtěl vyložit, vyplývá, že je člověk z ostatní souvislosti všeho vykrojen a proto, jako říká Bergson, je vhodnější přirovnat člověka k vesmíru. To vykrojení z ostatní souvislosti, ta samotnost jsou první znaky člověka jako osobnosti. Druhým znakem je imperialismus, ta tendence, která vyvádí člověka z jeho samotnosti, uchvacuje a snaží se ze světa co nejvíce obsáhnout. A pak si ještě všimněme, co bylo už řečeno o chápání: »Ale malíř musí vědět, vlastně to ani neví, ani to necítí, jemu je to prostě životně dáno, že borovice je sice strom, ale také není strom a je borovice, a není borovice, ale tato borovice, n a k t e r o u s e d í v á a která se dívá na něho. Bylo tam řečeno »na kterou se dívá«, to zde podtrhuji, neboť to zde je

jeden a podstatný pramen osobnosti. Zde se totiž člověk na tu borovici dívá sám, ze své samotnosti, a nyní se v něm zvedne imperialismus, snaha sama sebe uskutečnit v tom světě, na který se dívá. Že se i ten svět musí dívat na člověka, má-li člověk chápat, to je proto, aby se nespokojoval všeobecninami, aby si nemyslil, když vidí borovici, dobře, to je strom. Protože pokládat borovici za strom, to je právě, co není počátkem tvorby a co tedy nemůže být ani počátkem osobnosti. Protože borovice je strom pro Petra i Pavla a pokládám-li borovici jenom za strom, pak jsem stejně vysoko s Petrem a Pavlem. Ale, co je na věci to nejhorší, dívám-li se na všechny věci tak jako na borovici, kterou pokládám jenom za strom, nevystoupím ze své samotnosti, vlastně ani tato samotnost nebude existovat a člověk se sám okruhem přes abstrakta a všeobecniny vrátí k vlastní zvířeckosti. Jenom když se dívám na tuto borovici, která se dívá na mne, vzniká má samotnost, stojím zde před touto borovicí, a z té samotnosti vyvstává i můj imperialismus, snaha obsáhnout tuto borovici a to je právě počátek tvorby, tvorby, která je vlastním lidským životem.

Přiznal jsem i abstrakci v dřívějším její význam a i zde musím říci, že abstrakce se účastní na růstu člověkovy osobnosti. Abstrakce je sice smrtí, abstrahujeme-li, umrtvujeme, ale sebe-

spalování a sebeničení je znakem tvůrčího života a proplétá se nerozdělitelně sebeuskutečňováním a růstem. Když jednou uznáváme potřebu risika a vlastně už tím, že postulujeme život, přitakáme smrti.

Nyní snad je alespoň trochu vidět, že to všechno, co se zdálo být rozkládáním člověka, rozkládáním vší souvislosti lidského života na řetěz nesouvislých okamžiků, nebylo nikdy popíráním osobnosti, a všechno bylo podniknuto jen proto, aby se očistily kořeny, aby se zdůraznilo místo, kde vpravdě růst člověka jako osobnosti začíná. To přesvědčení, které je předsudkem, musí být popíráno, aby zaň nastoupilo poznání, že borovice není pouze strom, ale vlastně tato borovice, na kterou se díváme a která se dívá na nás. Aby bylo zamezeno přepínání hloupého, rozumového přesvědčení, že borovice je strom, což nestačí na lidský život, což nestačí probudit člověkovu samotnost a nemůže být pramenem tvůrčího proudu. Musím i zde připomenout, že jsme v dřívějším hájili člověka jako jedince proti pochybenému kolektivismu právě proto, aby mohl žít jako sám-člověk, protože jen sám-člověk může být tvůrcem, neboť už tři lidé budou uvažovat ve všeobecninách, abstraktech, jež nemohou být počátkem tvořivosti.

Zde je právě načase promluvit o charakteru,

aby nikdo mylně nemyslil, že charakter popírám, ačkoliv jsem popíral jenom dřevnatost a schematičnost, jež charakterem nejsou, třebas jsou zaň zhusta vydávány. S charakterem je to stejné jako s osobností. Je třeba očistit jeho kořeny a uvědomit si, že to není rozum, který dává vznik charakteru, ale právě naopak, rozum může charakter jen porušit nebo za něj podstrčit, co charakterem ani zdaleka není. Věru je už skoro zbytečno šířit se zde o charakteru, když jsme mluvili o osobnosti, neboť charakter je už vlastně v osobnosti cele obsažen a roste ze stejného kořene a v stejných podmínkách jako člověkova osobnost. Je to opět člověkova samotnost, stojící vykrojeně a odděleně tváří v tvář ostatnímu světu, imperialismus, který se v tomto okamžiku samotnosti probouzí, aby byl vzpružinou tvoření, a pak onen pohled na borovici, na kterou se díváme a která se dívá na nás. Sama tvořivost znamená neúplatnost, zaujetí, které sic tryská z imperialismu, ale v tvůrčím procesu přerůstá subjektivní oblast a přechází do objektivní. Nepoctivě se pracuje všude, kde se netvoří, proto je tvořivost, kterou zde žádáme, sama o sobě podkladem nebo zdůrazněním charakteru. Zde roste člověkův charakter a budeme-li se napříště z tohoto bodu na charakter dívat, nebude možno vydávat za něj kedlubnovou dřevnatost a ztrnulost. Nebudeme za charakter pokládat pře-

žvykování včerejší slámy a pochopíme, že změny a obraty nejsou vždycky nedostatkem charakteru, ba často právě tím čistým charakterem, který si na př. uvědomil, že se mu už tato borovice stávala příliš obecným stromem a učinil znovu borovici borovicí. A řekněme si upřímně, často by bylo lepší (v rozumovém smyslu toho slova), kdyby člověk přežvykoval stále svou včerejší slámu. Lidé si už na ni zvykli, přežvykování už nikomu nevadí, nikoho neuráží, když se však člověk pro rozumné »zpronevěří« svému »charakteru«, provede obrat, sám sobě chystá nepříjemnosti, neboť musí opět nové formě vydobýt místa na formách starých, které tu překážejí.

Zdůrazněme ještě zde v závěru, že jsme nechtěli člověka rozložit, aby nemohla vzniknout osobnost. Ba právě naopak, je zapotřebí stále sama sebe skládat, sama sebe uskutečňovat, a zde může vyniknout to, co je vlastní osobností a vlastním charakterem, jež jsou naším cílem a touhou.

KAPITOLA POSLEDNÍ

Vůbec vlastně nelze vést demarkační čáru mezi člověkem a zvířetem, rozdělit, co je v něm zvířecího a co lidského. Jsme lidmi i zvířaty zároveň, ve všední dny žijeme animální život člověka, část vší přírody, pohlceni v ostatní souvislosti všeho světa, a jenom ve svátečních chvílích, tam, kde se člověk postaví tváří v tvář světu jako samotnost proti samotnosti, celek proti celku, jenom v těchto chvílích sebeuvědomění a sebeodlišení od ostatního světa a v činnosti navozené imperialismem, který v této chvíli vyvstává, stáváme se vlastně lidmi. Žijeme ve vyšší poloze, tam, kde může být člověk podle slov Bergsonových přirovnán k vesmíru. Mohlo by se tu ještě zdát, že za lidi pokládáme ty, kdož jsou lidmi nejméně. Kdyby čtenář měřil podle tvořivosti a tvorby, jediných znaků a projevů lidství, davy lidstva, a vzal slova dřívějších vět podle svého domnění doslovně, mohl by zde prohlásit většinu, převážnou část lidí za zvířata a další úvahou dojít k závěru, aby byly davy, žijící animálním životem, podřízeny lidem. Proto si zde musíme znovu uvést na pamět smyky a zvraty života. Vzpomenout, že žhusta ty nízké věci (v minulých kapitolách často jsme narazili na tuto skutečnost) dojdou posvěcení. Život je přeloží sám do vyšší polohy a zase

naopak mnohé zdánlivě ušlechtilé věci jen ve změněné formě vyživaji zvířecí pudy a potřeby. Dalším vyvracejícím důvodem proti hierarchii, která by se dala odvodit z rozštěpení člověka na člověka a zvíře, je i to, že se tyto obojí formy vyskytují v jednotlivci postupně a střídavě nebo dokonce spojitě. Nemůžeme být vlastně nikdy pouze lidmi, musíme v sobě živit zvíře, dávat mu potravu, uspokojovat jeho potřeby, abychom mohli být lidmi co nejvíc. Neboť není-li v nás zvíře ve svých potřebách uspokojeno, je zahuben i člověk, který může žít, když je zvíře nakrmeno, když tráví a žije příjemný život svých smyslů. Jinak se dovede vzbouřit proti člověku a zvlášť, nemá-li ještě člověk dost síly, aby je zkrotil, stává se jeho obětí a vítězí zvíře. Z této skutečnosti vyplývá jako přirozený důsledek, že ani nemůžeme velké většině lidstva, jež žije animálně, nedostatek lidství vytýkat, protože tito lidé v sobě nemohli uspokojit zvíře v jeho potřebách a dojít k prvnímu předpokladu lidství a k bodu, u něhož začíná lidský život. Ovšem, můžete namítnout, že je potřebí zvíře krotit, že mu člověk musí nasadit uzdu, kterou by je mohl snáze ovládat. Ovšem, ale nesmíme zde zapomenout ještě na jednu okolnost, aby nám nebyl vytýkán asketismus, který nemíníme propagovat, což ostatně vyplývá už z dřívějšího poměru k abstraktu a místu, jež je

v životě abstraktu vyměřeno. Všechno, co je v člověku zvířecího, může být vyžito v tvoření a pro tvoření, je však zapotřebí, aby bylo přeloženo do vyšší polohy, aby bylo sublimováno. A potom ve vyšší poloze i zvířecí stává se lidským. Ale krotit zvíře ve vlastním těle a ve vlastním životě, je samozřejmě víc než zapotřebí.

Toto krocení však předpokládá už dosti velkou dávku síly člověka, který má zvíře ovládnout a nemůžeme žádat na dítěti, aby zkrotilo divokého hřebce. A člověk je u mnoha lidí pouze dítětem, obsažen v jejich životě spíše jako zárodek a možnost příštího člověka. Nelze proto odsoudit tato nedobrovolná zvířata k zvířecímu životu, nasadit jim uzdu a otěže dát lidem, zvlášť, víme-li, že bychom už tímto skutkem mohli v lidech, kteří byli dosud lidmi, probudit uspané zvíře. A konečně důvodem proti této hierarchii je i to, že onen pudový člověk, který žije zvířecím životem a v němž je člověk obsažen jako dítě schopné růstu a dozrání, jako možnost, má k člověku mnohem blíž než člověk, který byl životním zvratem proměněn ve zvíře, svým životem a především rozumem stržen k této nízké poloze. V člověku, který prošel dráhou kruhu a vrátil se do místa, v němž se liší jeho život pouze vnějškově, třebas jen kabátem a křeslem, v němž tráví svá

jídla, od života člověka-zvířete, stojícího pod úrovní pravého člověka, v tom člověku už není obsažen pravý člověk jako zárodek schopný růstu, ale spíš jako mrtvola člověka, který mohl zestárnout a vyžít se bez lidského života. Není sice vyloučeno, že se i zde může člověk vzkřísit ze své smrti (zázrak vzkříšení je právě v lidství docela možný), a znovu žít, ale můžeme se domnívat s větší pravděpodobností, že bude spíš lidsky žít dítě, neumrtvené v člověku-zvířeti, a tomuto dítěti dáme přednost před mrtvým.

Nyní je, myslím, dost jasno, že ze skutečnosti člověka, rozštěpeného na člověka a zvíře, i když někteří žijí nebo mohou žít víc lidsky a druzí žijí nebo musí žít víc jako zvířata, lze odvodit jen jediné. Všem dát možnost tvořivého života a všem dát možnost žít lidsky. Ovšem i zde bude záležet mnoho na lidech, jak nám ukazuje nejlépe případ těch, kdo v sobě člověka umrtvují, ač by mohli žít jako lidé. I když budou možnosti a předpoklady tvořivého života, i pak bude nutno nejen dát zvířeti, které v nás sídlí, potravu a ukojení jeho potřeb, ale především uzdu, aby je člověk ovládal. Nad zvířetem má vládnout člověk a člověk musí zesílit, aby nad ním měl převahu. Mnoho už rozhodne touha k lidství a k lidskému životu, ale tato touha, i když bude zvíře sebevíc ovlá-

dáno a uspáno, může dojít jen toho, že budeme víc lidmi než zvířaty. I potom bude v nás vedle člověka i zvíře a někteří budeme více zvířaty a někteří víc lidmi.

KONEC.

ŽIVÉ VTEŘINY

SVAZEK 6.

FR. KOVÁRNA

JEDNA A JEDNA JSOU TŘI

PROTI ROZUMU A PRO TVOŘIVOST

VYDAL

PRŮLOM

NAKLADATELSTVÍ PAVLA PROKOPA

PRAHA XII.,

FOCHOVA 42—52

VYTISKLA GRAFIA PRAHA

V LISTOPADU 1929

Dosud vyšlé svazky
EDICE PRŮLOM

B. HORST
JIZBA HARDENŮ
Kč 36·—, váz. 46·—

L. ŠTOLL
OTRÁVENÝ CHLÉB
Kč 16·—, váz. 26·—

V. IVANOV
BAREVNÉ VĚTRY
Kč 22·—, váz. Kč 32·—

B. KELLERMANN
PŘÍBĚH ARCH. SCHWEDENKLEEA
Kč 20·—, váz. Kč 30·—

U. SINCLAIR
MILLENIUM
Kč 18·—, váz. Kč 28·—

M. BONTEMPELLI
EVA ULTIMA
Kč 18·—, váz. Kč 28·—

P. MAC·ORLAN
MARKÉTA NOCI
Kč 16·—, váz. Kč 26·—

E. SYNEK
ANO A NE
Kč 16·—, váz. Kč 26·—

A. E. W. MASON
PŘÍKAZ HOR
Kč 30·—, váz. Kč 40·—

U. SINCLAIR
ZPÍVAJÍCÍ VĚZŇOVÉ
Kč 12·—, váz. Kč 22·—

H. BANG
BEZNADĚJNÁ POKOLENÍ
Kč 34·—, váz. Kč 44·—

M. DEKOBRA
PAMĚTI ZLODĚJE
Kč 16·—, váz. Kč 26·—

M. MAREŠ
PAN VÁCLAV
Kč 16·—, váz. Kč 26·—

8.–

Kč 18·–